КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА СТРАХУВАННЯ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

«РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ»

Студентки магістратури денної
форми навчання,
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
освітньої програми «Фінансові інститути та
ризик-менеджмент»
Прилепи Антоніни Володимирівни

Науковий керівник:
д.е.н., доцент
Версаль Наталія Іванівна

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних посилань

Студент

Робота допущена до захисту в Екзаменаційній комісії рішенням кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту від «18» травня 2022 р., протокол № 11.

Завідувач кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту,
доктор економічних наук, професор
Приказюк Наталія Валентинівна _____

(підпис)

Київ - 2022

АНОТАЦІЯ

Прилепа А.В. Регулювання банківської діяльності в умовах фінансових криз в країнах Східної та Центральної Європи.

Кваліфікаційна магістерська робота за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування. – Кафедра страхування, банківської справи та ризик-менеджменту, економічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2022.

В роботі було проаналізовано категорію «регулювання банківської діяльності» як з наукової точки зору за різними підходами авторів, так і з сторони законодавства України. Було сконструйоване власне визначення поняття «регулювання банківської діяльності». Класифіковано регулювання банківської діяльності за формами банківського регулювання та за галузями.

Зазначено визначення понять «макропруденційне регулювання» та «макропруденційна політика». Досліджено роль, мету та цілі макропруденційної політики. Виокремлено взаємодію макропруденційної політики та інших видів економічної політики. Охарактеризовано етапи макропруденційної політики.

Здійснена класифікація інструментів макропруденційної політики в залежності від оперативних цілей макропруденційної політики. Інструменти класифіковано в залежності від інструментів управління капіталом, інструментів управління ліквідності та інструментів, що попереджають кредитні буми.

Розкрито взаємозв'язок між мікропруденційною та макропруденційною політиками. Зазначено роль мікропруденційної та макропруденційної політики щодо системних ризиків на прикладі моделей розвинених країн. Зазначено ціль мікропруденційної політики. Виокремлено спільні риси мікропруденційної та макропруденційної політик.

Охарактеризовано міжнародні стандарти регулювання банківської діяльності, особливо Базель III. Наведено короткий виклад деяких ключових характеристик Базель III в порівнянні з попередніми Базель I/II.

Досліджено стан регулювання банківської діяльності під час Глобальної фінансової кризи та пандемії COVID-19 в країнах Центральної та Східної Європи.

Розглянуто запровадження регуляторних інструментів трьох основних груп як капіталу, ліквідності та інструменти, пов'язані з кредитуванням, і показників фінансової стійкості (FSIs), задля оцінки впливу інструментів регулювання на FSIs на прикладі європейських країн, як: Словаччини, Чехії, Польщі, України, Румунії та Молдови.

Охарактеризовано системні кризи, що вдарили по Україні. Розглянуто як Україна зустріла кризу через пандемію COVID-19. Зазначено важливі кроки розвитку макропруденційної політики в Україні та стан запровадження інструментів макропруденційної політики. Охарактеризовано стан використання інструментів макропруденційної політики в країнах Європи.

Створена модель ефективності регулювання банківської діяльності України методом розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості за допомогою FSIs впродовж останніх трьох років 2019-2021. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення регулювання банківської діяльності в Україні.

Ключові слова: регулювання банківської діяльності, макропруденційна політика, мікропруденційна політика, інструменти регулювання, Базель III, показники фінансової стійкості, інтегральний показник фінансової стійкості.

ABSTRACT

In the paper is analyzed the category "banking regulation" both from a scientific point of view according to different approaches of the authors, and from a legal point of view. The own definition

of the concept of "banking regulation" was constructed. The banking regulation is classified according to the forms of banking regulation and by branches.

The definitions of "macroprudential regulation" and "macroprudential policy" are indicated. The role, purpose and goals of macroprudential policy are studied. The interaction of macroprudential policy and other types of economic policy is highlighted. The stages of macroprudential policy are described.

The classification of macroprudential policy instruments depending on the operational objectives of macroprudential policy has been carried out. The instruments are classified according to capital management instruments, liquidity management instruments and instruments that prevent credit booms.

The relationship between microprudential and macroprudential policies is revealed. The role of microprudential and macroprudential policy on systemic risks on the example of models of developed countries is noted. The purpose of microprudential policy is stated. The common features of microprudential and macroprudential policies are highlighted.

International standards for banking regulation are described, especially Basel III. A summary of some key characteristics of Basel III compared to the previous Basel I / II is given.

The state of banking regulation during the Global Financial Crisis and the COVID-19 pandemic in Central and Eastern Europe has been studied.

The implementation of regulatory instruments of three main groups: capital, liquidity and credit-related instruments and financial stability indicators (FSIs) was considered to assess the impact of regulatory instruments on FSIs on the example of European countries such as Slovakia, Czech Republic, Poland, Ukraine, Romania and Moldova.

The systemic crises that hit Ukraine have been described. It is considered how Ukraine faced the crisis due to the COVID-19 pandemic. Important steps in the development of macroprudential policy in Ukraine and the state of implementation of macroprudential policy instruments are noted. The state of use of macroprudential policy instruments in European countries is described.

The model of efficiency of banking regulation of Ukraine by a method of calculation of an integrated indicator of financial stability by means of FSIs during the last three years 2019-2021 is created. Recommendations for improving the banking regulation in Ukraine are offered.

Key words: banking regulation, macroprudential policy, microprudential policy, regulatory instruments, Basel III, financial stability indicators, integrated indicator of financial stability.

Список публікацій магістра:

1. Версаль Н.І., Прилепа А.В. LTV як макропруденційний інструмент гальмування бумів у кредитуванні домогомподарств. *Проблеми системного підходу в економіці*. Випуск 1(87). Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2022. С. 54-62. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_87_2022_ukr/10.pdf.

2. Прилепа А.В. Антикризове управління в банку. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*: матеріали VIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 18-19 листопада 2021). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. С. 137-139.

3. Prylepa A. LTV as a macroprudential tool of deceleration credit booms. *Student Scientific Conference 2022 ("SSC")*: international student conference (Banská Bystrica, 7th April) – Vol. 28. Matej Bel University in Banská Bystrica, 2022. URL: https://www.ef.umb.sk/index.asp?uid=376.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 7

1.1. Економічна сутність, роль та форми регулювання банківської діяльності 7

1.2. Сутність, цілі та інструменти макропруденційного регулювання 13

1.3. Зв’язок мікропруденційного та макропруденційного регулювання 19

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС КРИЗ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ 27

2.1. Регулювання банківської діяльності в країнах Центральної Європи за Глобальної фінансової кризи 27

2.2. Регулювання банківської діяльності в країнах Східної Європи за Глобальної фінансової кризи 37

2.3. Регулювання банківської діяльності в Україні за банківської кризи 2014 – 2017 рр. та пандемії COVID-19 44

2.4. Регулювання банківської діяльності під час пандемії COVID-19 49

РОЗДІЛ 3. ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ В СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 56

ВИСНОВКИ 64

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 69

ДОДАТКИ 75

ВСТУП

Глобальна фінансова криза 2007–2009 років поставила під сумнів роль фінансової політики в цілому, особливо в банківській сфері, виявивши основні недоліки ринкової дисципліни, регулювання та нагляду. Десятиліття після кризи характеризувалося інтенсивним регулюванням банківських секторів у всьому світі, особливо в розвинених країнах. Криза також зумовила відновлення дискусії щодо правильного поєднання регулювання та ринкової дисципліни для забезпечення безпеки та ефективного функціонування банківських систем.

Актуальність роботи полягає в тому, що наукова та практична проблема захисту національних економік від системних ризиків стає все більш вагомою у світовому просторі. Для зменшення ризиків повторення Глобальної фінансової кризи 2007-2009 років, яка завдала значних втрат фінансовим системам багатьох країн та виявила неадекватність капіталу, ліквідності та прозорості банків й інших великих фінансових фірм, уряди всього світу прийняли макропруденційну політику, яка доповнює традиційну мікропруденційну політику задля ефективного банківського регулювання.

Отже, в умовах інтеграції та глобалізації з метою підвищення ролі банківської системи в процесах економічних перетворень, важливим і актуальним є дослідження регулювання вітчизняної банківської системи в кризових умовах.

В сучасних умовах ринкових трансформацій в Україні проблема регулювання банківської діяльності набуває особливої актуальності, внаслідок появи нових викликів, серед яких значні фінансові втрати від криз, особливо банківської кризи 2014-2017 років, а також внаслідок пандемічного занепокоєння через COVID-19. Отже, регулювання діяльності банків, згладжувати нестійкості та недосконалості їх діяльності є важливою складовою ефективності економічного стану в країні та добробуту населення.

Дослідження основних інструментів регулювання діяльності банків, які засвідчили свою ефективність в розвинених банківських системах, є надзвичайно актуальною науковою проблематикою.

Наукова та практична проблематика банківського регулювання розроблена в працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Вагомий вклад у формування теоретичних та практичних основ внесли А. Ставицький, В. Базилевич, В. Шевченко, І. Лютий, С. Міщенко, Н. Версаль, Н. Приказюк, О. Петрик, О. Тригуб, Т. Гайдай та інші. Значний вклад в розробку зазначеної проблематики зробили такі зарубіжні вчені, як: К. Боріо, Дж. Карун, Д. Ломбарді, Д. Крішнамурті, М. Мосчелло, Х. Ханнон, Ю. Лі.

Сучасні виклики, які сформовані в банківській системі, вимагають вдосконалених підходів щодо регулювання діяльності банків з урахуванням проблематики сьогодення, що посилює актуальність обраної теми дослідження.

Метою магістерської роботи є вдосконалення теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо регулювання банківської діяльності для ефективного функціонування банківської системи в умовах загострення кризових явищ.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв’язання таких **завдань:**

- з'ясувати сутність регулювання банківської діяльності;
- охарактеризувати роль та форми регулювання банківської діяльності;
- виявити сутність та цілі макропруденційного регулювання;
- здійснити класифікацію інструментів макропруденційної політики;
- визначити взаємозв’язок мікропруденційної та макропруденційної політик;
- охарактеризувати міжнародні стандарти регулювання банківської діяльності;
- розкрити стан регулювання банківської діяльності під час Глобальної фінансової кризи та пандемії COVID-19 в країнах Центральної та Східної Європи;

- розробити модель інтегральної оцінки фінансової стабільності банківської системи України;
- запропонувати рекомендації щодо вдосконалення регулювання банківської діяльності.

Об'єктом дослідження є банківська діяльність в умовах загострення кризових явищ.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти регулювання банківської діяльності під час фінансових криз.

Розв'язання поставлених завдань зумовило використання наступних **методів дослідження**: критичний аналіз літературних джерел, наукова абстракція та конкретизація – при поглибленні тлумачення поняття "регулювання банківської діяльності"; аналіз і синтез – при розкритті теоретичних засад банківського регулювання, а також при дослідженні особливостей світового досвіду щодо регулювання банківської діяльності в країнах Центральної та Східної Європи та можливостей його застосування в Україні; системний – при виявленні особливостей та впливу банківського регулювання на фінансову стабільність в країні, а також при розробці комплексу інструментів банківського регулювання; логіко-історичний – при виявленні причинно-наслідкових зв'язків між застосуванням інструментів макропруденційної політики та ефективним банківським регулюванням; індукція і дедукція, аналіз і синтез – при розробці системи інструментів макропруденційного регулювання та виявлення проблем для надання рекомендації щодо їх застосування у вітчизняній та зарубіжній практиці; візуальний та графічний – при наочному зображенні статистичного матеріалу, при побудові аналітичних таблиць, рисунків і діаграм для представлення економічних даних; абстрагування і конкретизація – при побудові моделі інтегральної оцінки фінансової стабільності банківської системи України, а також при формулюванні узагальнюючих висновків.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України та європейських країн, міжнародні норми регулювання і нагляду за діяльністю

банків, офіційні дані регуляторних і наглядових органів європейських країн, звіти Національного банку України, дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, роботи Базельського комітету з банківського нагляду та Європейської ради з системних ризиків, статистичні дані Міжнародного валютного фонду, Світового банку та Європейського центрального банку, дослідження Банку міжнародних розрахунків, періодичні видання, ресурси мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали, основні положення й висновки проведеного дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення особливостей регулювання банківської діяльності в період криз, особливо Глобальної фінансової кризи, а також кризи через пандемію Covid-19.

Апробація результатів. Основні теоретичні та практичні положення наукового дослідження апробовано на всеукраїнській науково-практичній та міжнародній науковій конференціях: VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (м. Київ, листопад 2021 р.), The 28th international Student Scientific Conference 2022 ("SSC") by Faculty of Economics of Matej Bel University in Banská Bystrica (Банська Бистриця, квітень 2022 р.).

Публікації. Основні положення дипломної роботи були викладені у 3 наукових працях загальним обсягом 1 д.а. 1 стаття опублікована у науковому фаховому виданні (0,84 д.а., особисто автору належить 0,42 д.а.), 2 публікації за результатами науково-практичних конференцій (0,15 д.а. та 0,43 д.а., що в загальній сумі становить 0,58 д.а.).

Обсяг та структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінки, де основний текст складає 68 сторінок. Дипломна робота складається з 19 рисунків, 19 таблиць, та 3 додатків. Список використаних джерел містить 55 пунктів.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Економічна сутність, роль та форми регулювання банківської діяльності

Після Глобальної фінансової кризи 2007-2009 років минуло більше 10 років. Як і буває після кожної кризи, ця також викликала широкі реформи в регулюванні банківської діяльності, оскільки регулювання та нагляд є важливими для стабільності та інклюзивності банківського сектору.

Десятиліття до кризи характеризувалося дерегуляцією банківського сектору, особливо в країнах з розвиненою економікою. Початок кризи поклав початок періоду інтенсивного регулювання банківського сектору, і було започатковано кілька ініціатив, спрямованих на усунення недоліків. Рада з фінансової стабільності та Базельський комітет з банківського нагляду ґрунтувалися на потужному мандаті Групи 20, щоб започаткувати програму глобальної фінансової реформи, щоб виправити помилки, які були допущені в банківському регулюванні у розвинених країнах. Тим не менш, у сучасній взаємопов’язаній глобальній фінансовій системі регуляторні зміни не визнають національних кордонів і впливають як на розвинені країни, так і на країни, що розвиваються. Дискусії щодо політики правильного поєднання регулювання та нагляду стали вирішальними для долі мільярдів людей у країнах, що розвиваються, оскільки ці країни борються з реформами фінансового сектору, сформованими програмами країн з розвиненою економікою [27].

Тож, перш за все, варто дати визначення категорії «регулювання банківської діяльності». Спочатку виокремимо визначення, що подані науковцями, а потім сконструюємо власне визначення категорії.

В юридичній площині (Закон України “Про Національний банк України”) регулювання банківської діяльності визначається як «одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської

діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства» [16].

В науковій площині регулювання банківської діяльності дається трошки з іншої сторони:

- О. Орлюк визначає як «одну з форм державного управління, що являє собою систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, попереджає дестабілізаційні процеси в банківському секторі» [13, с. 151-152].
- О. Любунь, О. Вовчак, О. Скаско, А. Стахів визначають як «систему заходів, за допомогою яких центральний банк або інший наглядовий орган забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі» [9].
- О. Хаб'юк визначає як «формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу, для досягнення державних цілей (забезпечення грошового обігу, стабільність банківської системи, уникнення монополізації, усунення недоліків міжнародної діяльності банків тощо)» [22, с. 25].
- В. Міщенко визначає як «відповідна правова база, тобто закони, що регламентують діяльність банків, а також ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив» [11, с. 47-48].

Тож, на нашу думку, регулювання банківської діяльності – це процес формування і закріплення уповноваженими органами спеціальних правил та норм на основі діючих законів з метою їх ефективного застосування у діяльності банків задля підтримання фінансової стабільності банківської системи та уникнення кризових явищ.

Цілями банківського регулювання та нагляду є забезпечення стабільності фінансової системи в цілому, захист споживачів та інвесторів, забезпечення адекватної конкуренції у наданні банківських послуг [27].

Ключовою метою регулювання та нагляду є обмеження надмірного ризику з боку фінансових установ, щоб уникнути негативних зовнішніх наслідків фінансової нестабільності.

Також доцільно зазначити, що в законі України «Про банки та банківську діяльність» (стаття 66) виділяють дві основні форми регулювання банківської діяльності в Україні – адміністративне та індикативне:

- адміністративне регулювання - це «використання засобів організаційно-владного впливу, що утворюють єдину цілу систему й забезпечують належне функціонування банківської системи» [8];
- індикативне регулювання – це «використання інструментів грошово-кредитної політики, які передбачають регулювання грошового обігу та кредитування економіки» [8].

На рис. 1.1. зображено класифікацію за формами державного регулювання за діяльністю банків, що проводиться НБУ.

Рис. 1.1. Форми державного регулювання за діяльністю банків

Джерело: складено на основі статті 66 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» [15]

Окрім поділу на адміністративне та індикативне, існує поділ регулювання банківської діяльності за галузями: мікропруденційне та макропруденційне регулювання (детальніше в пунктах 1.2 та 1.3 даної роботи).

Фінансова стабільність є основною метою мікропруденційних та макропруденційних реформ, прийнятих у результаті кризи. Мікропруденційне регулювання фокусується на детермінантах стабільності окремих інститутів. Макропруденційне регулювання спрямоване на фактори, які впливають на стабільність фінансової системи в цілому. Після Глобальної фінансової кризи макропруденційні інструменти були включені в інструменти банківського нагляду з метою виявлення та обмеження ризиків, які становлять окремі банки для загальної фінансової системи. Макропруденційні та мікропруденційні інструменти відрізняються своєю спрямованістю та набором дій, необхідних для їх ефективного використання. Крім того, ефективне використання цих інструментів органами банківського нагляду передбачає наявність відповідної інформації, ресурсів та кваліфікованого персоналу [27].

На хвилі Глобальної фінансової кризи регулювання банківського капіталу було доповнено макропруденційними інструментами, спрямованими на підвищення системної стабільності. Прикладами інструментів, запроваджених після кризи, є контрциклічні буфери капіталу, стрес-тестування та вимоги до ліквідності (більше про них зазначено у пункті 1.2. даного розділу).

Правильне регуляторне та наглядове середовище, яке супроводжується ефективною політикою фінансового сектору, є ключем до створення ефективної фінансової системи.

Минуло більше десяти років відтоді, як крах американського інвестиційного банку Lehman Brothers ознаменував початок найбільшої світової економічної кризи з часів Великої депресії. Опираючись на 15-річні дані та аналіз, розглянемо причини кризи та нормативні засоби, прийняті для запобігання майбутнім фінансовим проблемам. Сьогодні широко поширена думка, що Глобальна фінансова криза була викликана надмірним ризиком з боку фінансових установ. Фінансові посередники збільшили свій кредитний важіль,

значною мірою користуючись оптовим фінансуванням; вони знизили свої стандарти кредитування і, спираючись на неточні кредитні рейтинги, інвестували в складно структуровані інструменти.

Криза виявила серйозні недоліки в ринковій дисципліні, регулюванні та нагляді та знову відкрила важливе питання щодо запровадження якісного фінансового регулювання. З початку кризи акцент був зроблений на кращому регулюванні банківських систем та на вдосконаленні інструментів, доступних для наглядових органів здійснювати нагляд за банками та швидко втручатися у разі виникнення проблем.

На глобальному рівні Група 20 (G-20) доручила Раді з фінансової стабільності (Financial Stability Board, FSB) сприяти скоординованій розробці та реалізації ефективної регуляторної, наглядової та іншої політики у фінансовому секторі. У рамках Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision, BCBS) підготував нові вимоги до капіталу та ліквідності для банків, що формують Базель III. На національному рівні багато країн прийняли або все ще перебувають у процесі прийняття нових законів і нормативних актів у відповідь на уроки Глобальної фінансової кризи. Окрім посилення мікропруденційних правил, багато країн активізували зусилля у сфері макропруденційної політики, а також запровадили кращі режими вирішення проблем банків та захисту прав споживачів [27].

Оскільки криза виникла саме з розвинених країн, велика частина зусиль з реформування була зосереджена на реформах саме в них, а з меншим акцентом на країнах, що розвиваються.

Регулювання та нагляд мають відповідати інституційному середовищу, міцності ринкової дисципліни, наглядовій спроможності та бізнес-моделям банків у певній країні. Прозорість, розкриття та сумісність заохочення нормативно-правових актів дозволили б використати ринкові сили та підвищити ефективність регулювання. Глобалізація та технологічні зміни є важливими тенденціями, які роблять ефективний нагляд за банками ще більш складним [27].

Роль держави як регулятора та наглядового органу банківської діяльності є ключовою для сприяння стабільному та ефективному функціонуванню фінансової системи. Економічна теорія дає кілька вагомих причин для цієї ролі. Однією з основних причин є існування «недосконалості ринку»: ця недосконаліть часто призводить до того, що дії кількох людей чи установ негативно впливають на багатьох інших у суспільстві. Запобігання подібним зовнішнім ефектам є однією з причин того, що роль держави як регулятора та нагляду може покращити функціонування фінансової системи.

Як приклад розглянемо «поширення інфекції», коли збій одного банку або слабкість однієї частини фінансової системи може спричинити занепокоєння в інших банках або частинах фінансової системи. Наприклад, коли один банк зазнає банкрутства, вкладники та кредитори можуть нервувати через стабільність та стан інших банків. Вони можуть намагатися вилучити свої інвестиції з цих «здорових» банків, тим самим викликаючи банківську паніку. Таким чином, слабкість в одній частині фінансової системи може навантажити ті частини системи, що є стійкими до ризиків, а це призведе до проблем як для окремих осіб, так і для компаній, які покладаються на ці фінансові установи.

Окрім нездатності вкладників оцінити ризики та контролювати фінансові установи, складність фінансових інструментів, нездатність оцінити можливість рідкісних та екстремальних подій, а також тенденція деяких людей слідувати за натовпом можуть спричинити за собою навіть досвідчених інвесторів допускати систематичні помилки. Така поведінка може поставити під загрозу стабільність економіки.

Регуляторні реформи також є повільним процесом, який не відповідає швидкості, з якою приватний сектор впроваджує інновації. Це призводить до безперервного процесу регулювання, регуляторного арбітражу (за допомогою якого приватний сектор знаходить шляхи обходу новостворених реформ) та перерегулювання, щоб врахувати та закрити ось ці нові лазівки.

1.2. Сутність, цілі та інструменти макропруденційного регулювання

Як було зазначено, регулювання базується на формуванні і запровадженні уповноваженими органами спеціальних правил та норм, а політика включає в себе комплекс превентивних заходів (або заходів реагування, або пруденційних інструментів) задля уникнення кризових явищ та підтримання фінансової стабільності банківської системи.

Глобальна фінансова криза 2007–2008 років продемонструвала, що регулювання, орієнтоване лише на окремі установи, не справляється належним чином із системними ризиками для фінансових ринків у цілому. Особливо стало зрозумілим, що фінансовій системі властиві підйоми і спади, що посилюються з взаємопов'язаним характером фінансових установ та ринків. Починаючи з фінансової кризи, дискусія була зосереджена на виявленні цих системних ризиків та розробці відповідних заходів реагування - вже відомих як "макропруденційна політика" - у спробі зміцнити стійкість фінансової системи та уникнути, наскільки це є можливим, іншої подібної кризи.

Тому, Глобальна фінансова криза забезпечила розуміння того, як внутрішній шок може поглибитися через проциклічну поведінку установ та приватних осіб та поширитися на реальну економіку та через кордони. Саме Глобальна фінансова криза стала передумовою розвитку макропруденційної політики, а після неї в останнє десятиріччя більшість країн почали розвивати макропруденційне регулювання. Також, як наслідок, були створені на світовому рівні такі органи, як: Рада з фінансової стабільності (FSB, 2009 рік) та Європейська рада системних ризиків (ESRB, 2010 рік).

До фінансової кризи органи влади виявляли вразливі місця та ризики для фінансової стабільності у своїх звітах про фінансову стабільність. У деяких випадках органи влади не мали інструментів для вирішення виявлених ризиків. В інших випадках вважалося, що мікропруденційні інструменти є достатніми для вирішення системного ризику. Новий підхід полягає у використанні конкретних макропруденційних інструментів для вирішення системних ризиків для фінансової стабільності [39].

Макропруденційне регулювання є важливим елементом забезпечення фінансової стійкості у країні, адже макропруденційна політика має на меті як пом’якшити ризики, так і зробити фінансову систему більш стійкою до їх наслідків. Макропруденційна політика спрямована на управління системним ризиком шляхом постійного посилення стійкості фінансової системи до такого ризику та пом'якшення системних ризиків, що створюються взаємозв'язком та проциклічними тенденціями з загальним станом економіки [35].

Отже, макропруденційна політика визначається як використання переважно пруденційних інструментів для обмеження системного ризику задля забезпечення фінансової стійкості країни [34]. Центральним елементом у цьому визначенні є поняття системного ризику – це є ризик широкомасштабного порушення у наданні фінансових послуг, який спричинений збоєм функціонування всієї фінансової системи або її частин, і який може спричинити серйозні негативні наслідки для реальної економіки. Пом'якшуючи системні ризики, макропруденційні заходи в кінцевому підсумку спрямовані на зменшення частоти та тяжкості фінансових криз [34].

Мету та цілі макропруденційної політики висвітлено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Мета та цілі макропруденційної політики.
Джерело: складено автором на основі [19, 34]

Хоча метою макропруденційної політики є забезпечення добробуту всієї фінансової системи, метою пруденційного нагляду є забезпечення безпеки окремих фінансових установ.

Оскільки фінансова система складається з окремих установ, цілі пруденційного нагляду та макропруденційної політики часто збігаються. Однак існують випадки, коли ці дві відмінності розрізняються, як це спостерігалося у Глобальній фінансовій кризі 2007–2008 років.

Макропруденційна політика взаємодіє з низкою інших економічних політик, які також впливають на системний ризик. Це включає мікропруденційне регулювання та нагляд, а також монетарну та фіскальну політику. Межі та взаємодія між політиками є складними і можуть спричинити як взаємодоповнення, так і напруженість і які, можливо, доведеться вирішити - наприклад, за допомогою відповідних інституційних механізмів - для забезпечення належного використання інструментів та поєднання політик (рис. 1.3) [19, 34].

Рис. 1.3. Взаємодія макропруденційної політики та інших видів економічної політики.

Джерело: складено автором на основі даних Стратегії макропруденційної політики НБУ [19]

Макропруденційна політика та макроекономічна політика часто доповнюють одна одну, оскільки обидві дотримуються більш широкого погляду на економічну систему, а не наголошують на окремих інститутах.

Важливими є адекватні інституційні основи для макропруденційної політики. Інституційні дії повинні відповідати конкретним обставинам країни та її середовищу. Значні відмінності між країнами свідчать про те, що не існує єдиного підходу. Незважаючи на це, низка країн дійшли висновку, що ефективна макропруденційна політика добре діє, надаючи відповідним органам влади чіткі уповноваження, які визначають точно визначені цілі, звісно, у поєднанні з строгою підзвітністю.

В Україні органом, який має мандат забезпечення фінансової стабільності, є НБУ: це і є його другою важливою функцією після підтримання грошової стабільності згідно Закону України «Про Національний Банк України» [16], а це якраз співставляється з рекомендаціями Європейської ради системного ризику (ESRB). Комітет з фінансової стабільності України координує макропруденційну політику в рамках повноважень НБУ, який і очолює Голова НБУ [19].

Також в Україні функціонує з 2015 року такий міжвідомчий орган, як Рада з фінансової стабільності (РФС), яка займається виявленням та ліквідацією фінансових ризиків, а також координує роботу між різними державними інститутами, які мають значний вплив на фінансову стабільність України [19].

Реалізація стратегії макропруденційної політики проходить через чотири етапи. Ці етапи складають економічний цикл (рис. 1.4) і включають такі стадії:

- стадія виявлення системного ризику, де відповідні показники допомагають знайти та оцінити вразливі місця (щодо проміжних цілей) і де орієнтовні порогові значення можуть бути використані для керування політикою;
- етап вибору та калібрування інструментів;
- етап впровадження та комунікації, коли активуються інструменти (макропруденційне реагування);
- фаза оцінки, де вплив інструментів оцінюється з огляду на можливе регулювання/деактивацію [39].

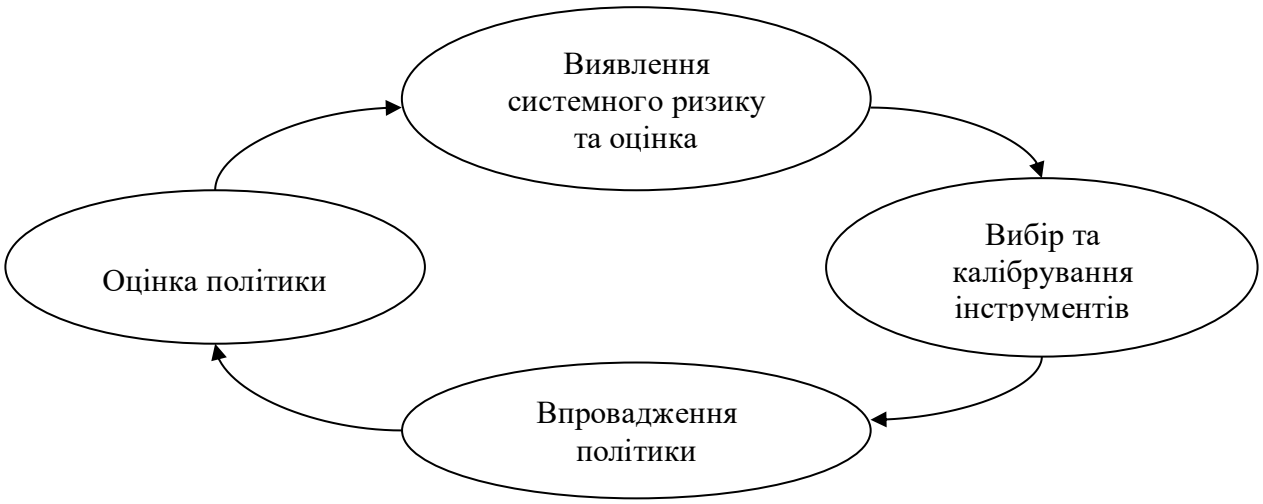

Рис. 1.4. Етапи макропруденційної політики.

Джерело: складено автором на основі звіту ESRB [39]

Там, де макропруденційна політика має жорсткі (прямі) повноваження, то вони, як правило, встановлюються стосовно чітко визначеного набору інструментів. Макропруденційна політика необхідна для розширення існуючих пруденційних рамок для підвищення стабільності фінансової системи шляхом застосування макропруденційних інструментів (ІМП). Оскільки не існує єдиного інструменту, який би постійно впливав на поведінку всіх фінансових установ, необхідний цілий ряд макропруденційних інструментів.

Для досягнення цілей макропруденційної політики може знадобитися широкий спектр інструментів, щоб вирішити діапазон потенційних вразливостей як у часовому, так і в структурному вимірах. У часовому вимірі таке калібрування зазвичай вимагає накопичення буферів, оскільки накопичується системний ризик, щоб їх можна було зменшити під час кризових явищ [34].

Розглянемо найпоширеніші макропруденційні інструменти, які у міжнародній практиці поділяються на інструменти капіталу, ліквідності та інші інструменти (секторальні/кредитні). Регулятори кожної країни можуть їх доповнювати та створювати нові, які будуть підходити їх національним особливостям у фінансовій сфері. На рисунку 1.5 наведено такі інструменти, а у Додатку А подана їх сутність та призначення.

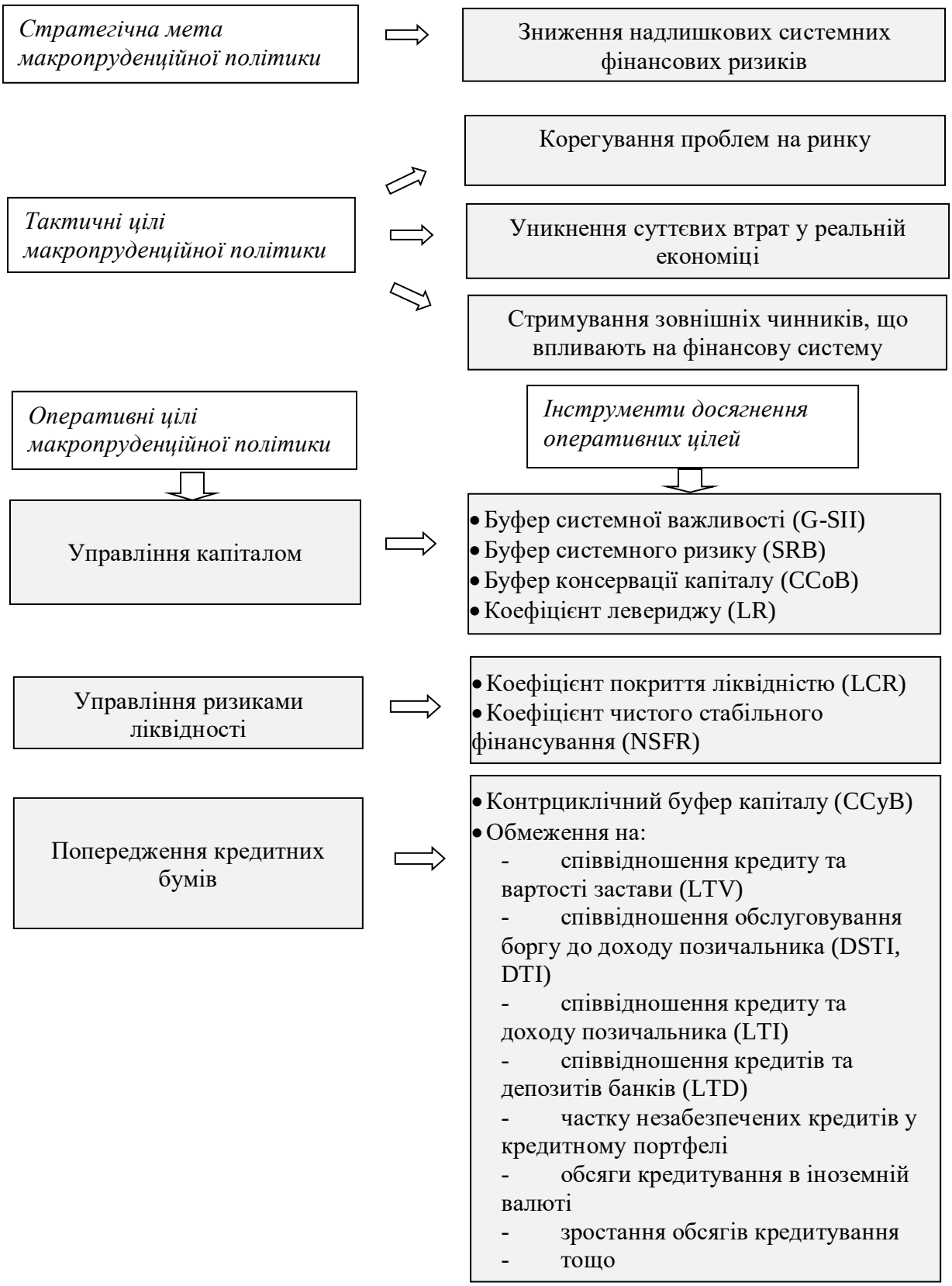

Рис. 1.5. Інструменти макропруденційної політики.

Джерело: складено на основі [1, 2, 19, 34, 39]

Отже, макропруденційне регулювання є важливим елементом забезпечення фінансової стійкості у країні, адже макропруденційна політика

спрямована на управління системним ризиком шляхом постійного посилення стійкості фінансової системи до такого ризику та пом'якшення системних ризиків. Для досягнення даних цілей використовують макропруденційні інструменти в залежності від типів загроз для фінансової системи.

1.3. Зв’язок мікропруденційного та макропруденційного регулювання

Фінансова стабільність також вважається однією з цілей мікропруденційної політики. Завдяки зосередженню на ризиках та стійкості окремих установ, вона робить важливий внесок у забезпечення стійкості системи в цілому. “Здоров’я” окремих фінансових установ є необхідною умовою міцної фінансової системи. Однак цього недостатньо само по собі через складність фінансової системи. Дії, які, очевидно є підходящими на рівні окремих установ, можуть дестабілізувати систему в цілому через їхню взаємодію на фінансових ринках, структуру мережі, частиною якої вони є, та поведінку інших фінансових установ. У контексті теорії загальної рівноваги можна стверджувати, що макропруденційна політика враховує ефекти загальної рівноваги, тоді як мікропруденційні органи нагляду зазвичай ігнорують їх [25]. Щоб досягти стійкості фінансової системи, зосередженість на окремих установах має бути доповнена загальносистемною перспективою. Зокрема, мікропруденційний нагляд має бути доповнений макропруденційною політикою, спрямованою на підвищення стійкості системи в цілому.

Згідно з Базельськими основними принципами ефективного банківського нагляду (Базельський комітет з банківського нагляду, 2011), «кінцевою метою» нагляду (тобто мікропруденційної політики) є сприяння «безпеці та надійності банків та банківської системи» [54]. Загалом, мікропруденційна політика вивчає реакцію окремого банку на екзогенні ризики і не включає ендогенний ризик і взаємозв’язок з рештою системи.

Мікропруденційний наглядовий орган стурбований концентрацією ризику в окремих установах, тоді як макропруденційний наглядовий орган стурбований подібними портфелями між установами в системі.

Обидві політики залежать від інструментів капіталу та ліквідності, які використовуються на рівні окремої установи. Пруденційні стандарти, по суті, є стандартами безпеки, які забезпечують стійкість як для фірми, так і для системи. Використання подібних інструментів передбачає в основному ідентичні канали передачі даних і робить взаємодію між мікропруденційною та макропруденційною політикою особливо сильною порівняно із відносинами між іншими державними політиками.

Інші інструменти також можуть використовуватися для досягнення цілей обох політик, таких як прямі обмеження на нарощування кредитів або такі дії, як співвідношення кредиту та вартості застави (LTV), співвідношення боргу до доходу (DTI), а також обов'язкові резерви тощо (табл. 1.1). Ці інструменти можуть не перебувати під прямим контролем ні мікропруденційного наглядового органу, ні макропруденційного органу, і можуть викликати проблеми координації з іншими цілями політики.

З огляду на те, що цілі двох політик тісно пов'язані між собою і що їхні інструменти в значній мірі збігаються, існує потенціал або взаємодоповнюваності, або напруженості в політиці щодо того, який орган має діяти або який інструмент слід використовувати [43].

Таблиця 1.1

Використання мікропруденційних та макропруденційних інструментів

Інструмент	**Мікро**	**Макро**
Мінімальні вимоги до капіталу для окремої установи	✓	
Ваги ризику капіталу (Capital Risk Weights)	✓	✓
Вимоги до капіталу другого рівня (Pillar 2 Capital Requirements) – це капітал, який зберігається як частина обов'язкових резервів	✓	✓
Контрциклічний буфер капіталу		✓
Буфер збереження капіталу	✓	
Системна надбавка до капіталу (Systemic Capital Surcharge)		✓
Створення резервів або динамічна модель створення оціночних резервів (Dynamic Provisioning)	✓	✓
Коефіцієнт кредитного плеча (Leverage Ratio)	✓	✓
Обмеження кредитного ризику (Large Exposure Limits)	✓	✓
Обмеження співвідношення кредиту до вартості застави (Loan-to-Value Limits, LTV)	✓	✓

Продовження табл. 1.1

Обмеження співвідношення боргу до доходу (Debt-to-Income Limits, DTI)	✓	✓
Обмеження валюти (Foreign Exchange Limits)	✓	✓
Вимоги до ліквідності	✓	✓
Стандарти управління ризиками	✓	
Стандарти ліцензування	✓	

Джерело: складено автором на основі [43]

Як мікропруденційна, так і макропруденційна політики заохочують нарощування буферів капіталу та ліквідності на зростаючій фазі економічного циклу.У практичному плані мікропруденційний орган буде ретельно перевіряти кредитні стандарти та резервування окремих фірм. Макропруденційний орган відстежуватиме показники, які спричиняють використання контрциклічних буферів капіталу або інших інструментів, які впливають на надання кредитів, таких як коефіцієнт LTV.

На етапі економічного спаду дії мікропруденційної політики будуть зосереджені на стабілізації достатності капіталу фірми (не в останню чергу тому, що збитки є відстаючим індикатором під час спаду), щоб установа повинна мати можливість поглинути майбутній потенційний дефолт. Варіанти включають обмеження дивідендів, більш агресивне підвищення вимог до капіталу або інші дії, спрямовані на зменшення заборгованості банку, у тому числі шляхом продажу активів. Щоб пом’якшити ризик, вивільняють буфери капіталу, які були створені раніше за економічного зростання, у тій мірі, що дозволяє це без загрози для довіри до відповідних фінансових установ [43]. Ролі як мікропруденційної, так і макропруденційної політики на прикладі моделей розвинених країн висвітлено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Роль мікропруденційної та макропруденційної політики щодо системних ризиків на прикладі моделей розвинених країн

	Модель I: австралійська модель	Модель II: модель ЄС/США	Модель III: модель Великобританії
Ідентифікація та аналіз системного ризику	Макропруденційна	Макропруденційна	Макропруденційна

Продовження табл. 1.2

Запит на дії для обмеження системного ризику	Мікропруденційна	Макропруденційна	Макропруденційна
Контроль/ активація інструментів для обмеження системного ризику	Мікропруденційна	Мікропруденційна	Окремо макропруденційна і мікропруденційна

Джерело: складено автором на основі [43]

Набір інструментів мікропруденційної політики вимагає, як мінімум:

- Набір кількісних інструментів, що ґрунтуються на оцінці ризику, для встановлення вимог до капіталу та ліквідності для окремих установ;
- Ефективні наглядові повноваження над установами (наприклад, ліцензування, управління, управління ризиками, санкції та повноваження щодо вжиття коригувальних дій).

Розглянемо фінансовий цикл та реакції мікропруденційної та макропруденційної політик в залежності від фази циклу в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Фінансовий цикл та реакції мікропруденційної та макропруденційної політик

Частина циклу	**Мікропруденційні цілі та дії**	**Макропруденційні цілі та дії**
Бум Сильне зростання цін на кредити та активи, вищі ризики (але, здається, стримані), висока прибутковість, надмірний оптимізм та ослаблення стандартів андеррайтингу. Експансивне кредитне плече.	*Немає необхідності втручатися (банки мають високу прибутковість і можуть за потреби поповнити капітал і ліквідність).* Втручання в стандарти андеррайтингу для дослідження більш маргінальних угод було б дуже бажаним.	*Усунути причини системного ризику, виправивши надмірні дисбаланси та/або посилити стійкість фінансової системи.* Створити потужні контрциклічні буфери капіталу та ліквідності.
Ривок буму I типу (відсутність кризи) Уповільнення зростання кредиту, стабільні або падаючі ціни на активи, нижча прибутковість, втрата довіри.	*Збереження стабільності фінансових установ.* Стабілізувати (або вибірково збільшувати) коефіцієнти капіталу та ліквідності; деякі обмеження щодо дивідендів, більше контролю.	*Уникнення серйозного зменшення заборгованості.* Вивільнити створені контрциклічні буфери капіталу та ліквідності.

Продовження табл. 1.3

Ривок буму II типу (що призводить до кризи) Зменшення заборгованості, значне падіння цін на активи через знижки, значні фінансові втрати, втрата довіри.	*Відновити довіру до інституцій.* Збільшити коефіцієнти капіталу та ліквідності, тому що мінімальний рівень був неправильним у порівнянні з ризиком; ретельна перевірка.	*Відновити довіру до фінансової системи.* Зменшити буфери капіталу та ліквідності — якщо вони вважаються достатніми.
Відновлення Обережне відновлення кредитного плеча, помірне зростання цін на кредити та активи.	Підтримка коефіцієнтів капіталу та ліквідності або їх збільшення, якщо необхідно.	Не потрібне втручання.

Джерело: складено автором на основі [43]

Взагалі, розглядаючи історичний аспект, новітня історія міжнародної координації та гармонізації банківського регулювання та нагляду бере свій початок з 1986 року, коли Рада Федеральної резервної системи США та Банк Англії домовилися про новий підхід до регулювання банківського капіталу. Замість того, щоб просто застосовувати коефіцієнт капіталу, розрахований як власний капітал банку щодо суми його активів і позабалансових ризиків, США та Великобританія запровадили новий знаменник на основі зважування активів відповідно до кредитного ризику. Ця перша угода, відома як Базель I (BCBS 1988), була зосереджена на достатності капіталу для банків, що діють на міжнародному рівні, і була призначена для країн-членів, хоча більшість банківських органів у всьому світі в кінцевому підсумку прийняли її принципи та запровадили стандарти капіталу. Головною метою було зміцнення стабільності міжнародної банківської системи та створення рівних умов шляхом усунення джерела конкурентної нерівності, що випливає з відмінностей у національних вимогах до капіталу.

У наступні роки BCBS узгодила дві нові вимоги до капіталу. Запропонований у 2004 році Базель II був завершений у 2006 році (BCBS 2006). А Базель III, який містив оновлені стандарти регулювання капіталу, був погоджений у 2010 році. Його було переглянуто в червні 2011 року (BCBS 2011) та оновлено в грудні 2017 року (BCBS 2017a). У рамках Базель III два нових стандарти ліквідності — коефіцієнт покриття ліквідності та коефіцієнт чистого

стабільного фінансування — були переглянуті у 2013 (BCBS 2013) та 2014 (BCBS 2014) відповідно.

Пакет регулятивних вимог Базель III є спрямованим на підвищення якості та кількості капіталу. В країнах з високим рівнем доходу реформи справді призвели до збільшення регулятивного капіталу (співвідношення капіталу до активів, зважених на ризик) після Глобальної фінансової кризи.

Країни з високим рівнем доходу прийняли Базель III швидше, ніж країни із середнім і низьким рівнем доходу. Але багато хто все ще використовує Базель I або II. Прийняття Базеля III пов'язане з рівнем доходу країни, причому країни з вищим рівнем доходу часто переходили на Базель III.

Наведено короткий виклад деяких ключових характеристик Базель III, спрямованих на покращення як якості, так і кількості капіталу:

- Капітал: Базель III збільшує коефіцієнт звичайного власного капіталу з 2% до 4,5% активів, зважених на ризик, з додатковим буфером збереження капіталу у розмірі 2,5% загального власного капіталу, доводячи загальну суму до 7%. Базель III також запроваджує «контрциклічний буфер» у розмірі 0–2,5% звичайного власного капіталу, який буде застосовуватися на розсуд органів нагляду країни, коли зростання кредиту, як вважають, призведе до неприйнятного зростання систематичного ризику. Цей буфер капіталу гарантує захист банківської системи від майбутніх потенційних втрат.
- Базель III підвищує вимогу до капіталу першого рівня з 4 до 6%. Загальна вимога до капіталу з поправкою на ризик залишається незмінною – 8%.
- Базель III виключає капітал третього рівня.
- Коефіцієнт кредитного плеча (Leverage ratio): Базель III встановлює додатковий мінімальний коефіцієнт кредитного плеча у розмірі 3%, щоб бути підтримкою для вимог до капіталу, що ґрунтуються на ризику. Цей коефіцієнт кредитного плеча розраховується як капітал першого рівня до загальних активів і, таким чином, не базується на активах, зважених на ризик.
- Вимоги до ліквідності: Базель III запроваджує коефіцієнт покриття ліквідності, який вимагає від банків достатньо високоякісних ліквідних активів.

Він також визначає довгостроковий структурний коефіцієнт чистого стабільного фінансування, який призначений для усунення невідповідностей ліквідності. Цей коефіцієнт охоплює весь баланс і стимулює банки використовувати стабільні джерела фінансування.

Порівняння та основні зміни вимог капіталу Базеля II та Базеля III зазначені на рис. 1.6. та табл. 1.4.

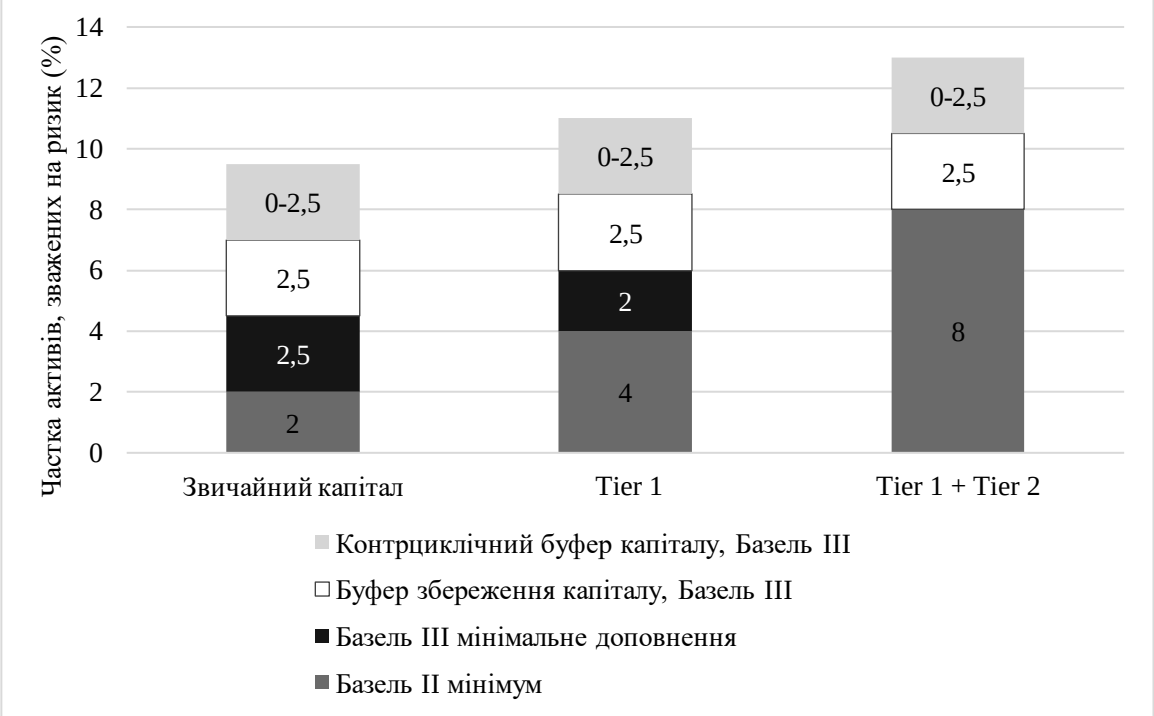

Рис. 1.6. Порівняння вимог капіталу Базеля II та Базеля III

Джерело: складено автором на основі розрахунків Світового банку [27]

Таблиця 1.4

Основні вимоги до стандартів нормативного капіталу

Елемент	Базель I/II	Базель III (нові правила)
Мінімальні вимоги до капіталу	Базовий капітал 1 рівня /величина ризиків (ВР)≥2% Капітал 1 рівня / ВР ≥ 4% Загальний капітал / ВР ≥ 8%	Базовий капітал 1 рівня /ВР ≥ 4,5% Капітал 1 рівня / ВР ≥ 6% Загальний капітал / ВР ≥ 8%
Інноваційні інструменти	Що включаються до капіталу 1 рівня (не більше 15% капіталу 1 рівня)	Поступове виключення
Капітал 3 рівня	Не повинен перевищувати 250% капіталу 1 рівня, призначеного для покриття ринкових ризиків	Відміна

Продовження табл. 1.4

Обмеження	Капітал 2 рівня ≤ капітал 1 рівня Субординований борг ≤ 50% капіталу 1 рівня	Відміна
Коригування / відрахування (крім гудвілу)	50% з капіталу 1 рівня та 50% капіталу 2 рівня	100% з базового капіталу 1 рівня
Буфер збереження (консервації) капіталу	Відсутній	2,5% ВР на додаток до 4,5% базового капіталу 1 рівня / ВР
Контрциклічний буфер	Відсутній	0-2,5% ВР

Джерело: складено автором на основі [20]

* - де ВР -величина ризиків

Тож, Базельські угоди — це повний набір стандартів Базельського комітету з банківського нагляду (BCBS), який є основним установником глобальних стандартів для пруденційного регулювання банків. Ці заходи спрямовані на посилення регулювання, нагляду та управління ризиками банків. Як і всі стандарти Базельського комітету, стандарти Базель III є мінімальними вимогами, які застосовуються до банків, що діють на міжнародному рівні. Члени зобов'язуються впроваджувати та застосовувати стандарти у своїх юрисдикціях у терміни, встановлені Комітетом. Базельський комітет з банківського нагляду (BCBS) є основним органом, що встановлює стандарти для банківського регулювання та нагляду, і в ньому домінують кілька розвинених країн [54].

Також в даному розділі дослідили сутність та особливості як регулювання банківської діяльності, так і макропруденційної політики та її взаємозв'язок з мікропруденційною політикою. Було розглянуто ключові реформи у сфері регулювання після кризи: вони вимагали збільшення та підвищення якості банківського капіталу та підвищення ліквідності банку. Глобальна фінансова криза призвела до безпрецедентних втручань урядів для стабілізації їх економічної та фінансової систем. Було створено пакет регулятивних вимог Базель III у 2009 році, що є спрямованим на підвищення якості та кількості капіталу, і який є основним установником глобальних стандартів для пруденційного регулювання банків.

РОЗДІЛ 2.
ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС КРИЗ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Регулювання банківської діяльності в країнах Центральної Європи за Глобальної фінансової кризи

Регулювання та нагляд за банками останнім часом стали предметом багатьох дискусій і уваги, значною мірою через Глобальну фінансову кризу 2007-2009 рр. Низка досліджень вказує на слабкість регулювання та нагляду як на один із факторів, що призводять до кризи. Криза не тільки підняла важливі питання щодо доцільності регуляторних та наглядових підходів, які застосовувалися напередодні кризи, а й спонукала регуляторів розглянути важливі зміни в регулюванні та нагляді [31].

Тож, в період Глобальної фінансової кризи стосовно регулювання банківської діяльності в країнах Європи діяв Базель ІІ (в деяких ще Базель І), який включав в себе мінімальні вимоги до капіталу (капітал до активів не має бути нижче 8%, а капітал 2 рівня не має бути більшим за капітал 1 рівня на 100%), вимоги щодо банківського нагляду та вимоги щодо ринкової дисципліни. Проте, як виявилось, дане регулювання було неякісним та недостатнім, і, як наслідок, відбулось реформування регулювання банківської діяльності і був створений Базель ІІІ.

Відповідно до опитування Світового банку щодо регулювання та нагляду за банками (BRSS) за 2011–2012 роки, дійшли висновку, що країни, які найбільше постраждали від кризи (називаймо кризові країни), допускали менш суворі визначення капіталу, мали більшу свободу дій у тому, як банки обчислювали вимоги до капіталу, і демонстрували нижчі фактичні коефіцієнти капіталу, ніж решта світу. Також банки в кризових країнах стикалися з меншими обмеженнями щодо небанківської діяльності, такої як страхування, інвестиційно-банківська діяльність та нерухомість. Попри це, у кризових країнах правила, що стосуються непрацюючих кредитів і збитків від позик, були

менш суворими. Нарешті, у кризових країнах для приватного сектора були слабкіші стимули відстежувати ризики банків [31].

Незважаючи на те, що в кризових країнах були більш жорсткі вимоги до розкриття інформації, стимули для приватного сектора для моніторингу банківських ризиків у цих країнах були слабкішими. Країни, що найбільше постраждали від кризи, частіше вимагали від банків розкриття процедур управління ризиками, коефіцієнтів капіталу, операцій із пов'язаними сторонами та обсягу консолідації. Тож ці країни страждали від більшої слабкості у своїх законодавчих актах та наглядових структурах [31].

Порівнюючи регулювання та нагляд до та після Глобальної кризи, - загальна реакція регуляторів на кризу була повільною, хоча звісно є низка значних змін. Зокрема, зросли коефіцієнти капіталу, стали щедрішими схеми страхування вкладів, були запроваджені реформи, що стосуються банківського управління та оздоровлення банків.

Щодо нормативних змін в контексті Глобальної фінансової кризи, то наявні зміни у сфері капіталізації банку, управління, діяльності, диверсифікації, аудиту та страхування депозитів.

Загалом, хоча деякі з цих реформ є обнадійливими, регуляторна реакція на кризу була повільною, і є простір для подальшого вдосконалення регуляторної та наглядової бази, а також стимулів для моніторингу ризиків [31].

Внаслідок Глобальної фінансової кризи банківське регулювання стало складнішим, що потенційно знизило прозорість, збільшило регуляторний арбітраж і обтяжило ресурси та можливості нагляду. Загалом після кризи все більше країн прийняли вимоги Базель II і III. Країни, що розвиваються, вийшли з Базеля I, і майже 40% прийняли деякі аспекти Базеля III. Однак багато хто з них також був вибірковим у їх прийнятті, уникаючи деяких складніших аспектів, таких як використання внутрішніх моделей для оцінки банківського ризику [27].

Важливим елементом посткризових реформ було запровадження вищих вимог до капіталу та ліквідності. Більш високі вимоги до банківського капіталу є одним із способів забезпечення ринкової дисципліни. Достатній об'єм капіталу

також служить подушкою для поглинання збитків під час кризи чи інших періодів банківських шоків і може покращити перевірку та моніторинг банків.

У звіті Світового Банку «Global Financial Development Report 2019/2020» зазначено, що банки країн, які розвиваються, загалом краще капіталізовані, ніж банки в країнах з високим рівнем доходу, які збільшили свій капітал лише після кризи. Фактично, коефіцієнти регулятивного капіталу, які вимірюють суму капіталу, що володіють банки, відносно активів, зважених на ризик, є найвищими з часів Глобальної фінансової кризи. Під час Глобальної фінансової кризи виявили, що в системі було наявно багато прихованих ризиків. Тож, хоча на перший погляд здається, що банки мають більше капіталу та безпечніші активи, ніж раніше, цифри можуть створювати хибне відчуття стабільності та відсутності ризиків [27].

Тож які уроки були винесені з кризи? Насамперед, криза виявила абсолютну необхідність посилення співпраці монетарних, фіскальних та наглядових органів по всьому світу. Транскордонні впливи було дуже важко проаналізувати. По-друге, деякі інститути фінансової системи виявилися стійкими та готовими поглинути також величезні ринкові шоки. Інші установи, навіть з подібним рівнем капіталу, виявилися неспроможними захистити себе. Основні відмінності між ними були виявлені в якості та рівні капіталу, наявності капіталу, управлінні ліквідністю та ефективності внутрішнього та корпоративного управління. Ці уроки виправдовували внесення змін до Базельської угоди та, відповідно, заміну CRD новою нормативною базою, включаючи Регламент (CRR) та Директиву (CRD IV) [29].

Одразу виникає питання: чому існуючі вимоги та правила (включаючи Базель I/Базель II) не зупинили кризу. Поточна структура банківського капіталу ЄС представлена Директивою про вимоги до капіталу (CRD), яка включає Директиви 2006/48/ЕС та 2006/49/ЕС та відображає пропозиції Базельського комітету щодо системи Базель II. Він охоплює як кредитні установи, так і інвестиційні фірми та визначає мінімальні обсяги власних фінансових ресурсів, які банки повинні мати для покриття ризиків, яким вони піддаються. Фінансова

криза виявила низку недоліків Базеля II і потребувала безпрецедентного рівня державної підтримки для відновлення довіри та стабільності у фінансовій системі. Зокрема, були визначені такі недоліки існуючої системи: капітал, який фактично не поглинав збитки, недостатнє управління ліквідністю, неадекватне управління ризиками для всієї групи та недостатнє управління. У зв'язку з цим Декларація G-20 від 2 квітня 2009 р. передала зобов'язання світових лідерів подолати кризу за допомогою послідовних зусиль на міжнародному рівні, щоб, серед іншого, покращити кількість та якість капіталу в банківській системі, розробити основи для посилення буферів ліквідності у фінансових установах та виконання рекомендацій Ради з фінансової стабільності (FSB) для пом'якшення проциклічності [29].

Пакет вимог до капіталу для банків, так званий "CRD IV (Директива про вимоги до капіталу IV)" (MEMO/13/690) реалізує через Регламент і Директиву нові глобальні стандарти щодо банківського капіталу (це Базель III) в правову базу ЄС. Своєчасне виконання угоди Базель III є одним із зобов'язань, прийнятих ЄС у G20.

Кризові втрати за ключовими даними:

- Збитки, пов'язані з кризою, понесені європейськими банками в період з 2007 по 2010 рік: майже 1 трлн євро або 8% ВВП ЄС (за даними МВФ)
- Зниження ВВП ЄС у 2009 році через економічну рецесію, спричинену фінансовою кризою - 6% (за даними Євростату);
- Затверджені заходи державної допомоги з жовтня 2008 року по жовтень 2010 року - 4,6 трлн євро або 39% ВВП ЄС (за даними Комісії ЄС);
- Заходи державної допомоги, які ефективно використовувалися у 2008 та 2009 роках - понад 2 трлн євро (за даними Комісії ЄС);
- Приклади компаній, де неадекватне управління ризиком ліквідності значною мірою сприяло їхньому провалу: Northern Rock (Великобританія), HBOS (Великобританія), Bradford and Bingley (Великобританія), Bear Sterns (США), Lehman Brothers (США) [29].

Понад 100 європейських банків отримали допомогу в період з 2007 по 2013 роки за допомогою різноманітних заходів щодо ліквідності, звільнення від активів та рекапіталізації [40]. Умовні зобов'язання, такі як державні гарантії, для підтримки фінансових установ у 2009 році досягли 1,34 трильйона євро. До 2017 року ця сума залишалася вище 150 мільярдів євро, що майже стільки ж, скільки бюджет Європейського Союзу того року. У період з 2007 по 2017 роки країни ЄС-28 понесли чисті витрати близько 241 мільярда євро.

Наприкінці 1990-х років Міжнародний валютний фонд (МВФ) розпочав амбітну роботу зі збору даних — індикаторів фінансової стійкості (FSIs) — для моніторингу надійності загальносистемного фінансового сектору з макропруденційної точки зору. FSI включали показники достатності капіталу, якості активів, прибутковості, ліквідності та чутливості до ринкового ризику.

FSI – це показники поточного фінансового здоров'я та надійності фінансових установ у країні, а також їхніх корпоративних та домашніх партнерів. Вони включають як агреговані дані окремих установ, так і показники, які репрезентують ринки, на яких працюють фінансові установи. Дані нагляду є важливими джерелами для розрахунку FSI. FSI розраховуються та поширюються для підтримки макропруденційного аналізу. Вони зосереджені на показниках фінансової стійкості, що безпосередньо стосуються фінансового сектора.

Тож, для аналізу доцільно розглянути запровадження регуляторних інструментів і показників фінансовової стійкості (FSIs), щоб в динаміці побачити вплив інструментів регулювання на FSIs на прикладі європейських країн. З регуляторних інструментів оберемо макропруденційні інструменти трьох основних груп: капіталу, ліквідності та інструменти, пов'язані з кредитуванням. Відповідно до них обрані показники фінансовової стійкості задля аналізу впливу інструментів на фінансову стабільність кожної з обраних європейських країн.

Спочатку дослідимо країни Центральної Європи, як Чехію, Польщу та Словаччину (до речі, зазначені країни входять в ЄС з 2004 року). В таблицях 2.1, 2.2, 2.3 висвітлено певні інструменти та їх особливості реалізації за обраними країнами.

Таблиця 2.1

Стан використання інструментів капіталу, ліквідності та інструменту пов'язаного з кредитуванням в Чехії

Чехія	
Інструмент	Особливості
Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ)	Прийнятий з 2013 р., в дії з 3.12.2015 р. – 0,5%. З 25.05.2017 ССуВ було збільшено до 1% з 0,5%. З 6.12.2017 ССуВ було збільшено до 1,25% з 1%. З 17.05.2018 ССуВ було збільшено до 1,5% з 1,25%. З 18.12.2018 ССуВ було збільшено з 1,5% до 1,75%. З 23.05.2019 ССуВ було збільшено до 2,0% з 1,75% . З 19.03.2020 ССуВ було знижено до 1,75% від оголошеної 2%. З 26.03.2020 ССуВ було знижено до 1,0% з 1,75%. З 18.06.2020 ССуВ було знижено до 0,5% з 1,0%.
Буфер збереження капіталу (ССВ)	Як було оголошено з 22 липня 2014 року, банки повинні були підтримувати буфер збереження капіталу (ССВ) на рівні 2,5%.
Співвідношення кредиту до вартості застави (LTV)	Вступив у дію з 16.06.2015 року, LTV роздрібних кредитів під заставу житлової нерухомості не повинен перевищувати 100% до 30.09.2016. З 1.10.2016 розмір LTV не повинен перевищувати 95%. З 1.04.2017 LTV не має перевищувати 90%. З 14.06.2016 р. LTV для кредитів на фінансування купівлі-продажу житлової нерухомості з показниками вищого ризику спроможності клієнтів обслуговувати кредит за рахунок власних ресурсів не може перевищувати 60%. З 1.04.2020 р. після початку пандемії COVID-19, CNB запровадив ряд заходів, дозволив надати певні суми роздрібних кредитів під заставу житлової нерухомості з LTV понад 90%.
Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR)	З 1.10.2015 р. банки повинні були підтримувати 60% LCR. З 1.01.2016 року, банки повинні були підтримувати 70% LCR. З 1.01.2017 року, банки повинні були підтримувати 80% LCR. З 1.01.2018 року, банки повинні були підтримувати 100% LCR.
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	Став обов'язковим в ЄС у 2021 році.

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [41]

Таблиця 2.2

Стан використання інструментів капіталу, ліквідності та інструменту пов'язаного з кредитуванням в Польщі

Польща	
Інструмент	Особливості
Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ)	На 31.12.2016 року ставка контрциклічного буфера капіталу (ССуВ) становить 0%.

Продовження табл. 2.2

Буфер збереження капіталу (ССВ)	Станом на 31.12.2016 буфер збереження капіталу (ССВ) дорівнює 1,25% від загального ризику, встановленого та розрахованого відповідно до статті 92(3) Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄС). З 1.01.2019 ССВ дорівнює 2,5% від загального ризику.
Співвідношення кредиту до вартості застави (LTV)	LTV був введений в червні 2013 року та діє з 1.01.2014 р. На 31.12.2016 були встановлені на рівні: 85% або 90%, якщо частина понад 85% застрахована або забезпечена коштами на банківському рахунку, державних цінних паперах. З 1.01.2017 LTV були встановлені на рівні: 80% або 90%, якщо частина понад 80% застрахована або забезпечена коштами на банківському рахунку, державних цінних паперах або цінних паперах НБП.
Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR)	LCR визначено в законодавстві ЄС. Він був введений у такий спосіб: 60% вимоги щодо ліквідності з 1.10.2015 р. 70% з 1.01.2016 р. 80% з 1.01.2017 р. є повністю обов'язковою вимогою (100%) з 1.01.2018 р.
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	З 28.06.2021 р. NSFR є обов'язковим на основі Регламенту (ЄС) № 2019/876 (CRR II).

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [41]

З 1 січня 2016 року в ЄС запроваджено обов'язок застосовувати ССуВ. Це означає, що навіть якщо буфер не буде накладено, опублікування інформації про нульову ставку буфера у відповідній державі-члені є обов'язковим. Максимальний ССуВ може бути 2,5%.

Відповідно до статті 19 Закону «Про макропруденційний нагляд за фінансовою системою та антикризове управління», установи зобов'язані підтримувати буфер збереження капіталу в розмірі 2,5% від загального ризику, розрахованого відповідно до статті 92 (3) Регламенту Європейського парламенту та Ради (ЄС) № 575/2013 (CRR). Відповідно до перехідних положень вищезгаданого Закону передбачено поетапне введення ССВ. Щороку застосовуються такі ставки: з 1.01.2016 ССВ встановлено на рівні 1,25%, з 1.01.2018 ССВ зросте до 1,875% з 1,25%, з 1.01.2019 р. ССВ зросте до 2,5% з 1,875%. Мікро, малі та середні інвестиційні компанії звільнені від вимоги підтримувати ССВ.

Таблиця 2.3

Стан використання інструментів капіталу, ліквідності та інструменту пов'язаного з кредитуванням в Словаччині

Словаччина	
Інструмент	Особливості
Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ)	ССуВ було введено в Словаччині в 2014 р. (7.10.2014). Було оголошено 29.07.2016 р. та з 1.08.2017 р., ССуВ було встановлено на рівні 0,5%. З 1.08.2018 р. зріс до 1,25%. З 1.08.2019 зросла до 1,5%. Підвищення ССуВ до 2,0% з 1.08.2020 року. 28.04.2020 р. ССуВ було збережено на рівні 1,5 %. З 1.08.2020 р., ССуВ було знижено до 1,0%.
Буфер збереження капіталу (ССВ)	З 1.08.2014 банки повинні були підтримувати буфер збереження капіталу на рівні 1,5%. З 1.10.2014 банки повинні були підтримувати ССВ на рівні 2,5%. З 1.08.2014 р., малі та середні інвестиційні компанії були звільнені від підтримки буфера збереження капіталу. З 12.03.2020 року, у відповідь на пандемію COVID-19 ЄЦБ дозволив банкам, які перебувають під його прямим наглядом, тимчасово працювати нижче визначеного рівня капіталу.
Співвідношення кредиту до вартості застави (LTV)	Вперше обмеження було введено у вигляді рекомендації (Рекомендація НБС № 1/2014), яка діє з 1.11.2014 р. З 1.01.2017 р. став обов'язковим до виконання для всіх кредитів на житло під заставу житлової нерухомості в розмірі 100% для LTV. З 1.07.2018 р. для всіх кредитів на житло під заставу житлової нерухомості існує обмеження 90% для LTV.
Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR)	З 1.07.2004 р. LCR, розрахований як ліквідні активи, поділені на чистий відтік, має бути більшим або дорівнювати 1. З січня 2018 року національні вимоги до ліквідності були замінені європейськими правилами (LCR). Однак це нове регулювання означає послаблення вимог до ліквідності для словацького банківського сектору. З 12.03.2020 р. у відповідь на пандемію COVID-19 ЄЦБ дозволив банкам, які перебувають під його прямим наглядом, тимчасово працювати нижче вимоги LCR.
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	-

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [41]

На рисунках 2.1, 2.2, 2.3, зображено в динаміці основні показники фінансової стійкості стосовно капіталу, ліквідності та кредитування з позначками запровадження макропруденційних інструментів, як ССуВ, LCR та LTV в Словаччині, Чехії та Польщі.

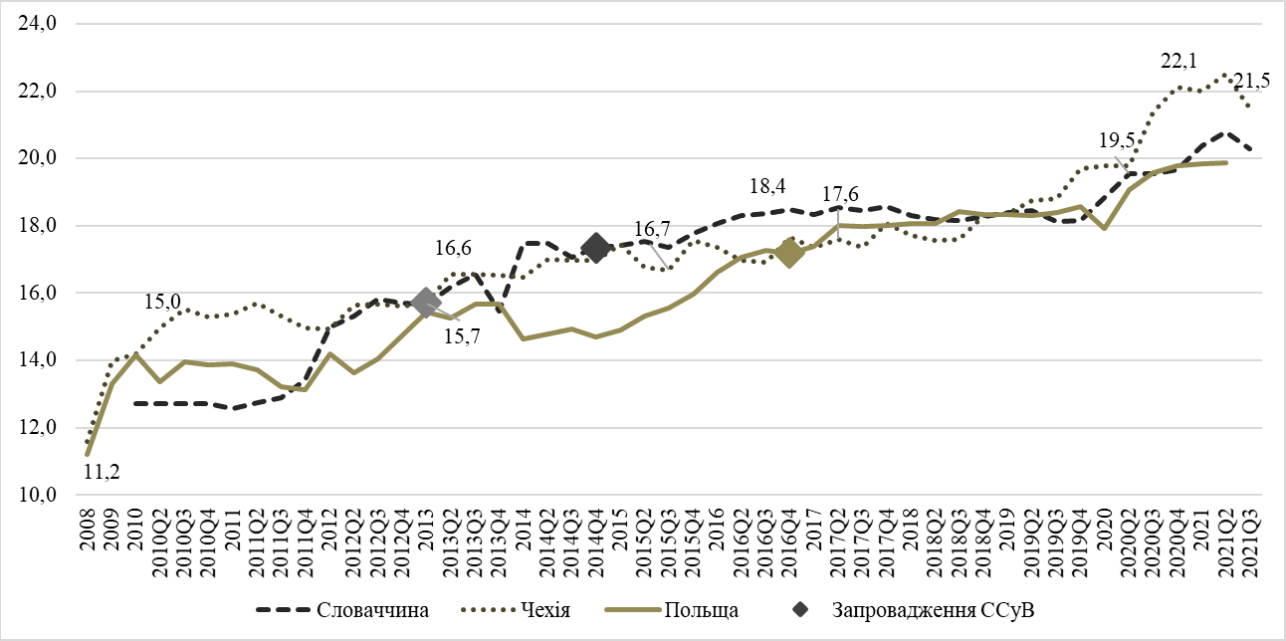

Рис. 2.1. Динаміка регуляторного капіталу до активів, зважених на ризик та запровадження контрциклічного буферу капіталу (ССуВ) в Словаччині, Чехії та Польщі впродовж 2008-2021 рр., щоквартальні дані, %

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [38, 41]

Регуляторний капітал до активів, зважених на ризик розраховується з використанням загального регулятивного капіталу як чисельника та активів, зважених на ризик, як знаменника. Він вимірює достатність капіталу вкладників. Достатність і доступність капіталу в кінцевому підсумку визначають ступінь стійкості фінансових установ, щоб протистояти шокам їх балансів.

10% ≤ Регуляторний капітал до активів, зважених на ризик ≤ 20% (16%-17% найкраще).

З рис. 2.1 можна побачити, що значення регуляторного капіталу до активів, зважених на ризик у Словаччині, Чехії та Польщі знаходяться в нормативному діапазоні, проте винятком є 2020 рік, у зв'язку з кризою через пандемію Covid-19, де наявне перевищення. Також за Глобальної фінансової кризи значення даного FSI знаходиться на мінімальному рівні, адже найкращим показником ввжається 16-17% регуляторного капіталу до активів, зважених на ризик. Тож, можна дійти до висновку, що дані країни не сильно постраждали під час Глобальної фінансової кризи з точки зору достатності капіталу.

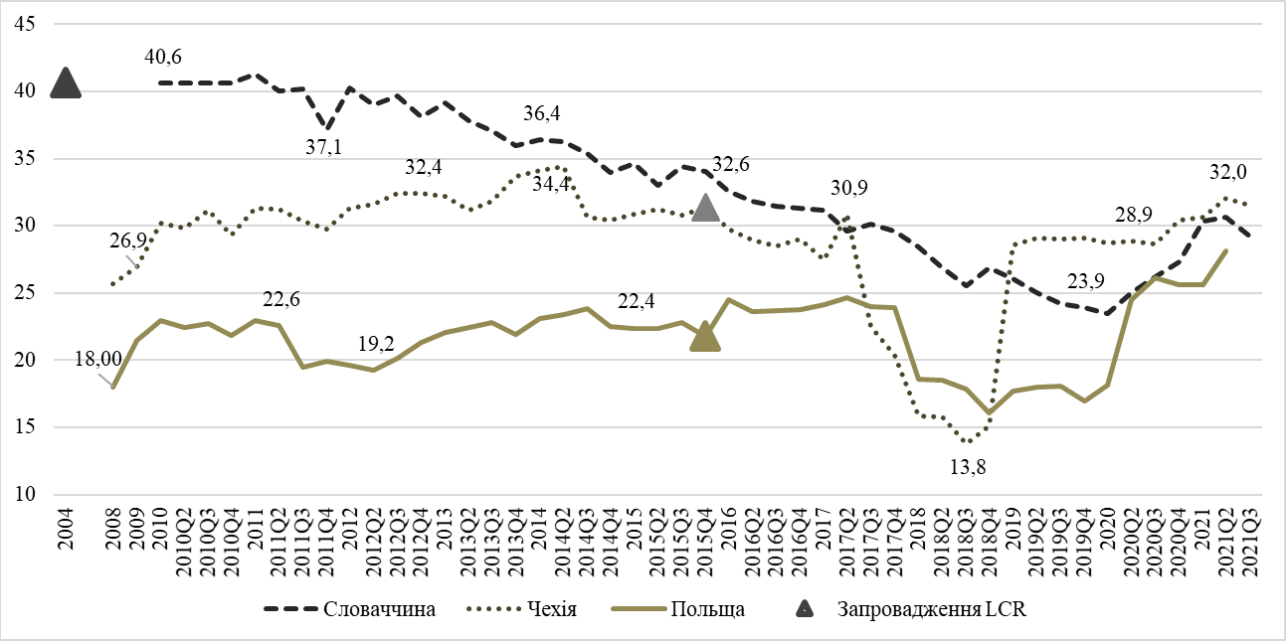

Рис. 2.2. Динаміка ліквідних активів до загальних активів та запровадження LCR в Словаччині, Чехії та Польщі впродовж 2008-2021 рр., щоквартальні дані, %

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [38, 41]

Розглянемо рис 2.2, де проілюстроване співвідношення ліквідних активів до загальних активів (або ще називають Liquid Asset Ratio): цей FSI розраховується з використанням основного показника ліквідних активів як чисельника та загальних активів як знаменника. Цей FSI є коефіцієнтом ліквідних активів, який дає ознаки ліквідності, доступної для задоволення очікуваних і неочікуваних попитів на готівку. Рівень ліквідності свідчить про здатність депозитного сектору протистояти потрясінням свого балансу.

Чим вищий коефіцієнт ліквідності активів, тим краще здатність задовольняти попит на готівку.

Запровадження LCR в Словаччині в 2004 році показує на високу ймовірність того, що завдяки цьому інструменту ліквідність активів в даній країні має достатній рівень, порівнюючи з Чехією та Польщею. Проте, для цього твердження потрібен глибинний аналіз.

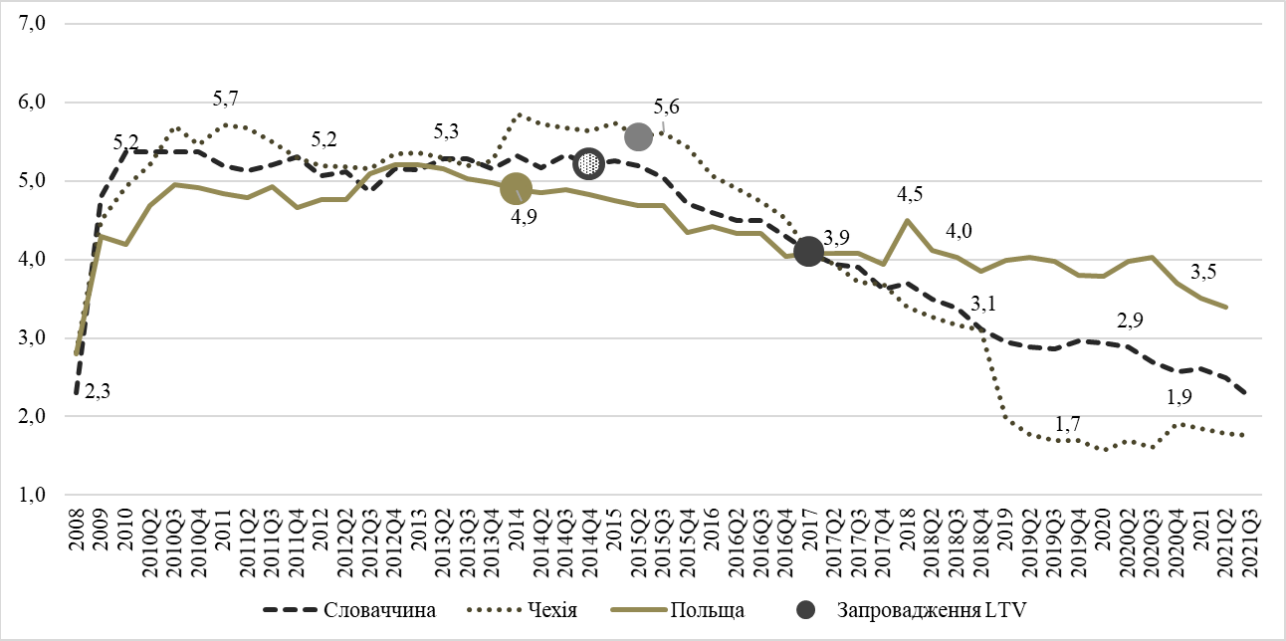

Рис. 2.3. Динаміка непрацюючих кредитів (NPLs) до загальної суми кредитів та запровадження LTV в Словаччині, Чехії та Польщі впродовж 2008-2021 рр., щоквартальні дані, %

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [38, 41]

Розглядаючи рис. 2.3, можна побачити 2 позначки запровадження LTV в Словаччині: вперше обмеження було введено у вигляді рекомендації, яка діє з 1.11.2014 р., а вже з 1.01.2017 р. LTV став обов'язковим до виконання.

Також з рис. 2.3 видно, що зростання показника NPLs в трьох країнах корелює з Глобальною фінансовою кризою і продовжується з розвитком європейської боргової кризи (2010-2012). Але потім динаміка непрацюючих кредитів показує тренд на зниження – якраз після запровадження LTV в досліджуваних країнах, що вважається хорошою тенденцією.

2.2. Регулювання банківської діяльності в країнах Східної Європи за Глобальної фінансової кризи

Варто зазначити, що формування ефективного регулювання здійснюється під егідою провідних європейських країн.

В даному пункті роботи дослідимо стан регулювання банківської діяльності з часів Глобальної фінансової кризи в країнах Східної Європи, як

України, Румунії та Молдови (з 2007 р. Румунія є членом ЄС, а Україна та Молдова подали заявку).

В таблицях 2.4, 2.5, 2.6 висвітлено певні інструменти та їх особливості реалізації за обраними країнами.

Таблиця 2.4

Стан використання інструментів капіталу, ліквідності та інструменту пов'язаного з кредитуванням в Румунії

Румунія	
Інструмент	Особливості
Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ)	ССуВ було введено 1.01.2016 року на рівні 0%. Після оцінок, проведених у 2016 -2020 роках, ССуВ залишався на рівні 0%. Рішення зберегти ССуВ на рівні 0% прийнято як захід протидії негативному впливу пандемії COVID-19 на економіку.
Буфер збереження капіталу (ССВ)	У грудні 2015 року було зазначено поетапно запровадити ССВ з 1.01.2016 року по 1.01.2019 року з рівними кроками по 0,625% річних. Буфер складається з капіталу звичайного акціонерного капіталу першого рівня (CET1), що дорівнює 2,5% від загальної суми ризику. З 1.01.2019 р., ССВ було збільшено до 2,5% з 1,875% відповідно до рекомендацій NCFS. У відповідь на пандемію COVID-19, з 24.03.2020 було дозволено банкам Румунії тимчасово працювати нижче зазначеного рівня.
Співвідношення кредиту до вартості застави (LTV)	LTV був оголошений 22.12.2003 року щодо споживчих кредитів (100%) та 29.12.2003 року щодо іпотечних кредитів (75%) та набув чинності 1.02.2004. З 31.10.2011 р. LTV був обмежений таким чином: 85% для кредиту в леях; 80% для житлових позик в іноземній валюті для хеджованих позичальників; 75% для кредитів на житло в євро, наданих нехеджованим позичальникам; і 60% для житлових кредитів в інших валютах, наданих нехеджованим позичальникам. З липня 2020 р. усі операції з рефінансування кредитів, наданих фізичним особам, були прямо звільнені від застосування вимог щодо LTV.
Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR)	LCR мають виконувати банки відповідно до європейських вимог з 10.10.2015 р., а саме: 60% у 2015 р.; 70% з 2016 р.; 80% з 2017 р.; та 100% з 2018 р. У відповідь на пандемію COVID-19, було дозволено банкам Румунії тимчасово працювати нижче вимоги LCR.
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	З 28.06.2021 р. NSFR є обов'язковим на основі Регламенту (ЄС) № 2019/876 (CRR II).

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [41]

Так як Румунія є членом ЄС з 2007 року, то й запровадження інструментів регулювання корелює з європейськими вимогами та входять в дію вчасно.

Таблиця 2.5

Стан використання інструментів капіталу, ліквідності та інструменту пов'язаного з кредитуванням в Молдові

Молдова	
Інструмент	Особливості
Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ)	З 3.08.2018 року ставка контрциклічного буфера капіталу (ССуВ) становила 0%. 30 липня 2018 року запроваджено ССуВ.
Буфер збереження капіталу (ССВ)	Буфер введено з 30.07.2018 року, та ставка буфера збереження капіталу (ССВ) становить 2,5%.
Співвідношення кредиту до вартості застави (LTV)	-
Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR)	Коефіцієнт покриття ліквідності запроваджується таким чином: 1) з 1.10.2020 р. 60 % вимоги щодо покриття ліквідності; 2) 70 % з 1.01.2021 р.; 3) 80 %, з 1.01.2022 р.; 4) 100% з 1.01.2023 року.
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	-

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [41]

У Молдові з 30 листопада 1998 року діє Liquid asset ratio - короткострокова ліквідність банку, виражена як співвідношення ліквідних активів та загальних активів, і не повинна бути менше 20%.

З 26.02.2020 р. банки Молдови мають утримувати ліквідні активи, загальна сума яких покриває різницю між відтоком ліквідності та притоком ліквідності в умовах стресу. Для цього банки повинні забезпечити рівень буфера ліквідності, достатній для подолання будь-якого можливого дисбалансу між надходженням і відтоком ліквідності в стресових умовах протягом тридцяти днів. Потреба в ліквідності повинна дорівнювати відношенню буфера ліквідності банку до його чистого відтоку ліквідності за 30-денний стресовий період і виражається у відсотках. Банки розраховують коефіцієнт покриття ліквідності за такою формулою: Буфер ліквідності/Чистий відтік ліквідності за 30-денний стресовий період = Коефіцієнт покриття ліквідності (%).

Можемо побачити, що деякі інструменти регулювання в Молдові почали запроваджувати відносно недавно, а на часи Глобальної фінансової кризи вони були відсутні, і навіть й через 5 років, що не скажеш про країни Центральної Європи.

Таблиця 2.6

Стан використання інструментів капіталу, ліквідності та інструменту пов'язаного з кредитуванням в Україні

Україна	
Інструмент	Особливості
Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ)	В 2015 р. було оголошено, що ССуВ набуде чинності з 1.01.2020 р. У зв'язку з пандемією COVID-19 НБУ відстрочив виконання вимоги щодо формування буфера. Проте, відповідно до змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні НБУ з 3.12.2021 встановлює ССуВ в розмірі 0-2,5% залежно від ризиків банку.
Буфер збереження капіталу (ССВ)	ССВ було оголошено 12.05.2015 р. наступним чином: з 1.01.2020 р. він буде встановлений на рівні 0,625% і з 1.01.2021 р. буде збільшений до 1,25%, 1.01.2022 р. – 1,875%, 1.01.2023 року – 2,5%. У зв'язку з пандемією COVID-19 НБУ відстрочив виконання вимоги щодо формування буфера збереження капіталу.
Співвідношення кредиту до вартості застави (LTV)	-
Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR)	НБУ ввів вимогу LCR, яка діє з 1.12.2018 р. Мінімум LCR було доведено до 100% у три етапи: 80% 31.12.2018 р.; 90% 1.06.2019 р.; та 100% 1.12.2019 р.
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	24.12.2019 р. НБУ запровадив NSFR. Обов'язковим для банків він є з 1.04.2021 р. (у розмірі 80%, з 1.10.2021 р. – 90%, а з 1.04.2022 р. мав бути 100%).

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [41]

Можемо побачити, що Україна в останні роки намагається імлементувати норми регулювання ЄС.

На рисунках 2.4, 2.5, 2.6, зображено в динаміці основні показники фінансової стійкості стосовно капіталу, ліквідності та кредитування з позначками запровадження макропруденційних інструментів, як ССуВ, LCR та LTV в Україні, Румунії та Молдові.

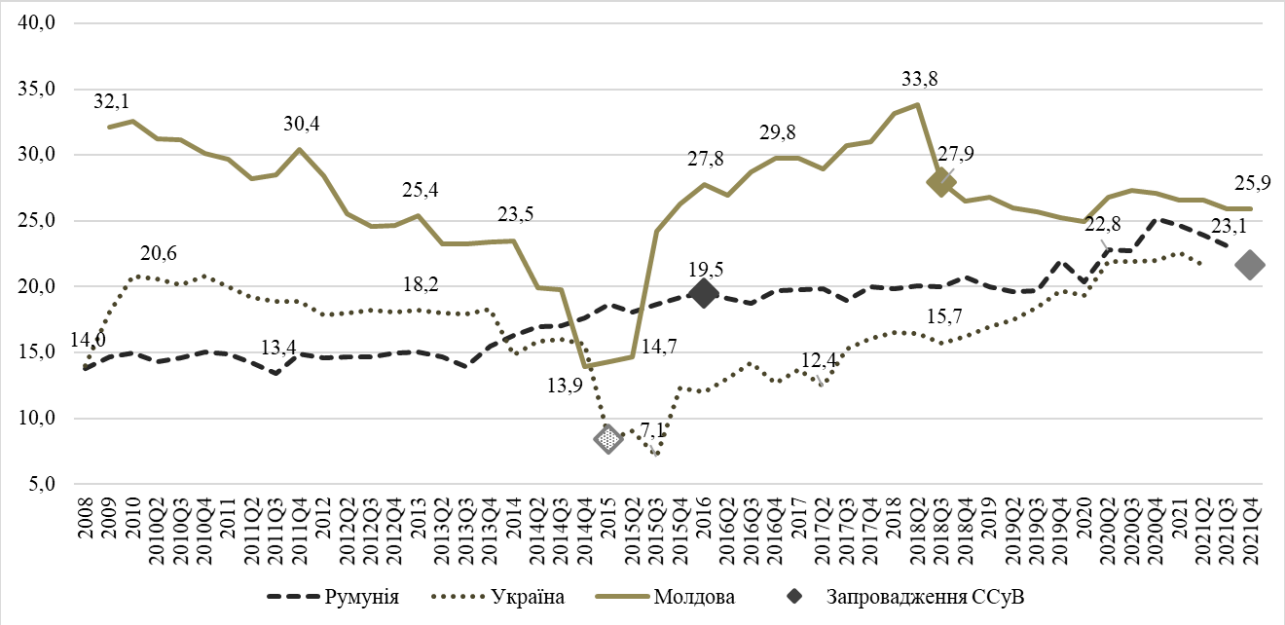

Рис. 2.4. Динаміка регуляторного капіталу до активів, зважених на ризик та запровадження контрциклічного буферу капіталу (ССуВ) в Україні, Румунії та Молдові впродовж 2008-2021 рр., щоквартальні дані, %

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [38, 41]

Коефіцієнти регулятивного капіталу є найвищими з часів кризи. Таким чином, для багатьох банків покращення капіталу залежить від того, наскільки вагові коефіцієнти ризику відображають фактичний ризик у різних класах активів. Крім того, більшість органів влади тепер дозволяють використовувати більш широкий спектр інструментів, щоб задовольнити капітал першого рівня (Tier 1 capital) — компонент регулятивного капіталу, який, як передбачається, має найбільшу здатність поглинати збитки. Це питання є важливим, оскільки в майбутньому може призвести до погіршення якості капіталу. Тому, хоча на перший погляд здається, що банки зараз мають більше власного капіталу та більш безпечні активи, ніж до кризи, ці цифри можуть давати хибне відчуття безпеки.

Як зазначалося вище, регуляторний капітал до активів, зважених на ризик вимірює достатність капіталу вкладників, а достатність і доступність капіталу в кінцевому підсумку визначають ступінь стійкості фінансових установ, щоб протистояти шокам їх балансів. Регуляторний капітал до активів, зважених на ризик має нормальне значення в діапазоні від 10% до 20%, найкраще – 16%-17%.

В цілому, Глобальна фінансова криза не сильно вдарила по показнику фінансової стійкості регуляторного капіталу до активів, зважених на ризик в досліджуваних країнах Східної Європи.

З рис. 2.4 видно, що відбулось значне падіння з 2014 року в Україні та Молдові. В Україні в цей час почалась банківська криза, а в Молдові – банківський скандал, в якому конфігурували 3 найбільші банки.

Також, розглядаючи рис. 2.4, можна побачити 2 позначки ССуВ в Україні: саме в 2015 р. було оголошено, що ССуВ набуде чинності з 2020 року, але це сталось в 2021 р.

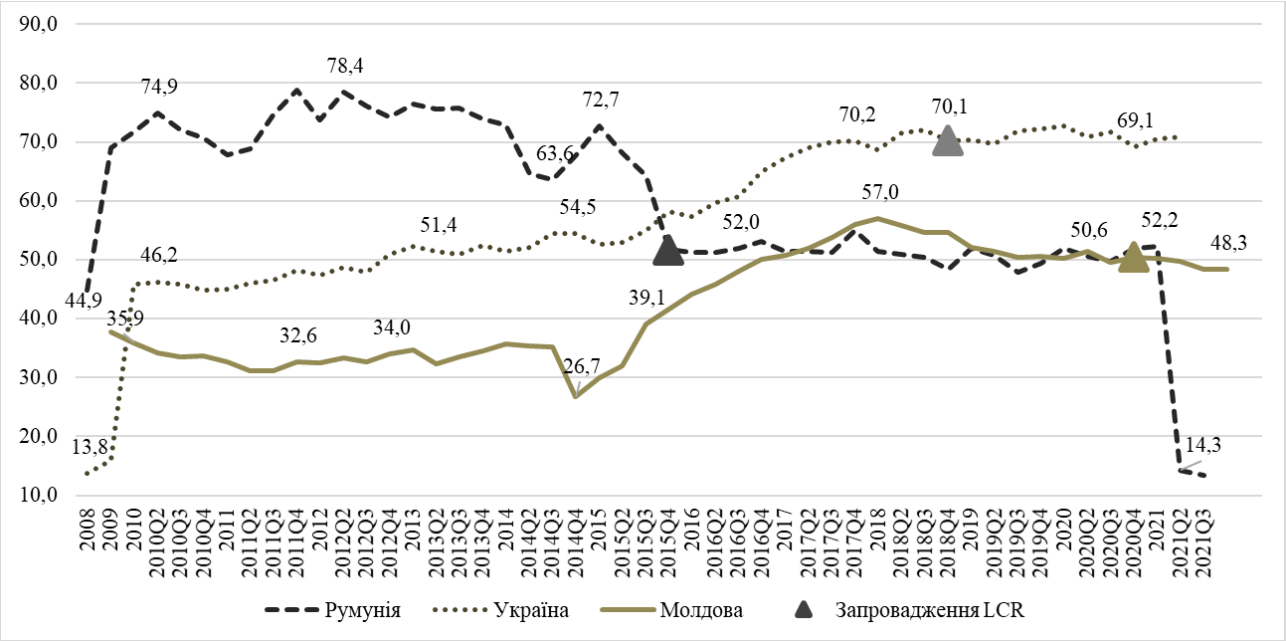

Рис. 2.5. Динаміка ліквідних активів до загальних активів та запровадження LCR в Україні, Румунії та Молдові впродовж 2008-2021 рр., щоквартальні дані, %

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [38, 41]

На рис. 2.5 проілюстроване співвідношення ліквідних активів до загальних активів (або Liquid Asset Ratio): чим вищий коефіцієнт ліквідності активів, тим краще здатність задовольняти попит на готівку.

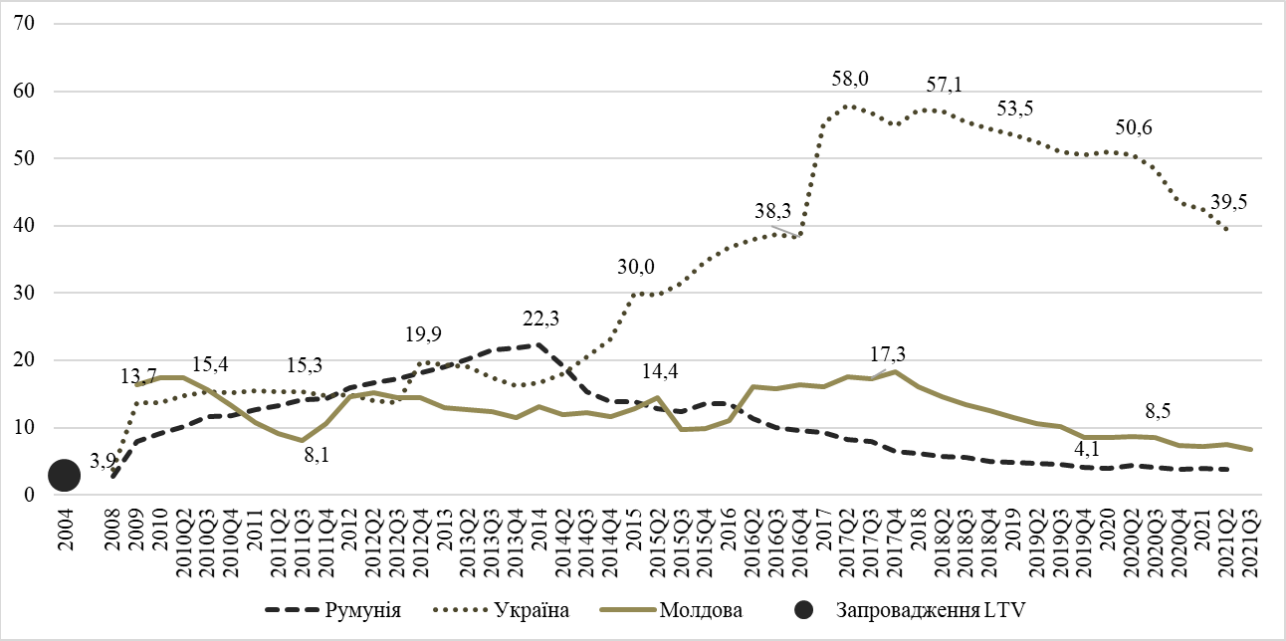

Рис. 2.6. Динаміка непрацюючих кредитів (NPLs) до загальної суми кредитів та запровадження LTV в Україні, Румунії та Молдові впродовж 2008-2021 рр., щоквартальні дані, %

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [38, 41]

З рис. 2.6 видно, LTV був запроваджений тільки в Румунії в 2004 році, але це не дуже пригальмувало збільшення показника непрацюючих кредитів до загальної суми кредитів, проте, розглядаючи довгострокову перспективу, якраз таки в Румунії NPLs пішли на спад (з 2014 р.), в той час, як в Україні стрімко виросли та в Молдові виросли, проте не сильно - на це зростання показника непрацюючих кредитів до загальних кредитів є свої причини: «порівняно вищі рівні економічної і політичної нестабільності упродовж усього досліджуваного періоду, а особливо з початком війни на сході України, анексією Криму Росією, значна волатильність валютного курсу тощо. Водночас, проблемність залишкового портфеля іпотечних кредитів, сформованого ще до 2009 р., в окремих банках сягає 90% і вище. Наразі в Україні знову відновлюється іпотечне кредитування і напевно необхідно запровадити ліміти LTV задля мінімізації проблем в майбутньому» [2].

Взагалі, порівнюючи дослідження динаміки країн Східної та Центральної Європи, можна дійти до висновку, що обрані країни Східної Європи більш схильні до різких змін в динаміці показників фінансової стійкості. Можливо, це

може бути пояснене тим, що в країнах Східної Європи запровадження інструментів банківського регулювання, які зазначені в Базелі III, відбулись пізніше, або взагалі не відбулись (з обраних країн винятком є Румунія, яка є членом ЄС з 2007 року, що пояснює ситуацію).

2.3. Регулювання банківської діяльності в Україні за банківської кризи 2014 – 2017 рр. та пандемії COVID-19

Певні інструменти регулювання банківської діяльності в Україні вже були зазначені в попередньому пункті 2.2, проте, зосередимо увагу і на інших аспектах.

Основні нормативи достатності капіталу, які також засновані на положеннях Базеля I, є важливими інструментами регулювання економічної діяльності банків і використовуються на українській практиці ще з початку 2000-х років. Ці нормативи вказують на здатність банку вчасно і повністю погасити свої зобов'язання.

Перша системна криза вразила Україну в 2009 році. Поєднання раптової зупинки припливу капіталу, стрімкого знецінення гривні та стрімкого економічного спаду сильно вдарило по банківському сектору. Банки відчули негайні наслідки зменшення зовнішнього фінансування в 2009 році. Посилений різким погіршенням економічних умов, виник гострий тиск на якість активів, при цьому частка проблемних кредитів (NPL) зросла з 17% до 40%.

НБУ вжив ряд надзвичайних заходів, таких як широкомасштабна підтримка ліквідності, контроль за достроковим зняттям строкових депозитів, обмеження на кредитування в іноземній валюті, збільшення страхового покриття вкладів і фінансована державою рекапіталізація п'яти банків, а також ліквідовано понад 20 банків. Однак ці заходи стримування кризи були тимчасовими виправленнями, які мало допомогли усунути вразливі місця, що наростали в секторі.

Україна зазнала нетривалого відновлення, але знову потрапила у фінансову кризу на тлі внутрішньополітичної кризи та зовнішніх загроз безпеці.

У 2014 році уряд почав відкликати ліцензії більше ніж у половини із 180 українських банків. Станом на жовтень 2018 року 88 банків було ліквідовано Фондом гарантування вкладів (який у 2012 році став органом з ліквідації збитків), а збитки держави та незастрахованих вкладників перевищили 20 мільярдів доларів. Тим часом політичний консенсус, необхідний для притягнення власників та керівництва до відповідальності за те, що банки збанкрутували, відсутній [27, ст. 55].

Український досвід є тверезою ілюстрацією важливості встановлення основ ефективного пруденційного нагляду. Сюди входять проблеми, пов'язані з прихованими та заниженими ризиками пов'язаних сторін, прозорістю акціонерів, недостатніми рамками для ліцензування та передачі прав власності на банки, прогалини в регуляторних та наглядових органах у визнанні проблемних активів та їх резервування.

Одним із важливих кроків розвитку макропруденційної політики було встановлення коефіцієнту покриття ліквідності (liquidity coverage ratio, LCR). Як раз при впровадженні нормативу LCR у 2019 році, НБУ було відмінено раніше працюючі нормативи миттєвої та поточної ліквідності Н4 та Н5.

Ще одним важливим етапом було запровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR) задля надання банкам довгострокової ліквідності з 24 грудня 2019 року. Обов'язковим для банків він є з 1 квітня 2021 року (у розмірі 80%, з 1 жовтня 2021 р. – 90%, а з 1 квітня 2022 р. – 100%) [6].

Взагалі, запровадження нових макропруденційних інструментів було заплановано на 2020 рік, проте через пандемію COVID-19, їх було відтерміновано, такі інструменти, як: буфер системного ризику (SRB), буфер консервації капіталу (ССВ) та коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR). Тому, як наслідок - Україна зустріла кризу через пандемію COVID-19 без буферів, адже їх не було створено заздалегідь.

Станом на 10 березня 2022 року, НБУ оновив перелік системно-важливих банків, до яких встановлені такі вимоги щодо буферу системної важливості:

- 2% для ПриватБанку;
- 1,5% для банків: Ощадбанк, Укргазбанк, Укрексімбанк, АльфаБанк;
- 1% для: ОТП Банк, ПУМБ, Райффайзен Банк Аваль, ТАСкомбанк, Укрсиббанк та Універсал Банк [12].

Стан інструментів регулювання в Україні подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Використання інструментів макропруденційної політики в Україні

Інструмент	Використовується	Не використовується	Частково використовується
Інструменти капіталу			
Нормативи достатності капіталу	+ (з початку 2000-х рр.)		
Контрциклічні буфери			+
Буфер збереження (консервації) капіталу		+	
Буфер системного ризику		+	
Додаткові вимоги капіталу для системно важливих фінансових інститутів	+		
Інструменти ліквідності			
LCR	+ (з грудня 2018 р.)		
NSFR	+ (з 1 квітня 2021 р.)		
Інші інструменти			
Коефіцієнти DTI			+
Коефіцієнти LTV			+
Стрес-тестування	+ (з 2014 р.)		

Джерело: складено автором на основі [10, 19]

Щодо коефіцієнтів LTV та DTI, то вони не закріплені на законодавчому рівні, тобто не є обов'язковими, але банкам рекомендується їх дотримуватись задля забезпечення додаткової гарантії для кредитора.

Для України є дуже важливим забезпечення фінансової стабільності, адже Україна входить в топ-3 країн за частотою системних банківських криз та мала значні витрати на їх подолання, тому – вона потребує чіткого регулювання.

Проте, кризу через пандемію COVID-19 було зустріто з гарними показниками банківського сектору, НБУ його навіть назвав фінансово найстійкішим за всю історію [17]:

- банківський сектор має великий обсяг високоліквідних активів: LCR (коефіцієнт покриття ліквідністю) майже в три рази більший за нормативне значення (рис. 2.7);
- достатність основного капіталу майже вдвічі перевищувала нормативне значення (рис. 2.8.);
- на початок кризи була помічена гарна прибутковість банків та рентабельність капіталу банківського сектору на рівні 30% (рис. 2.9).

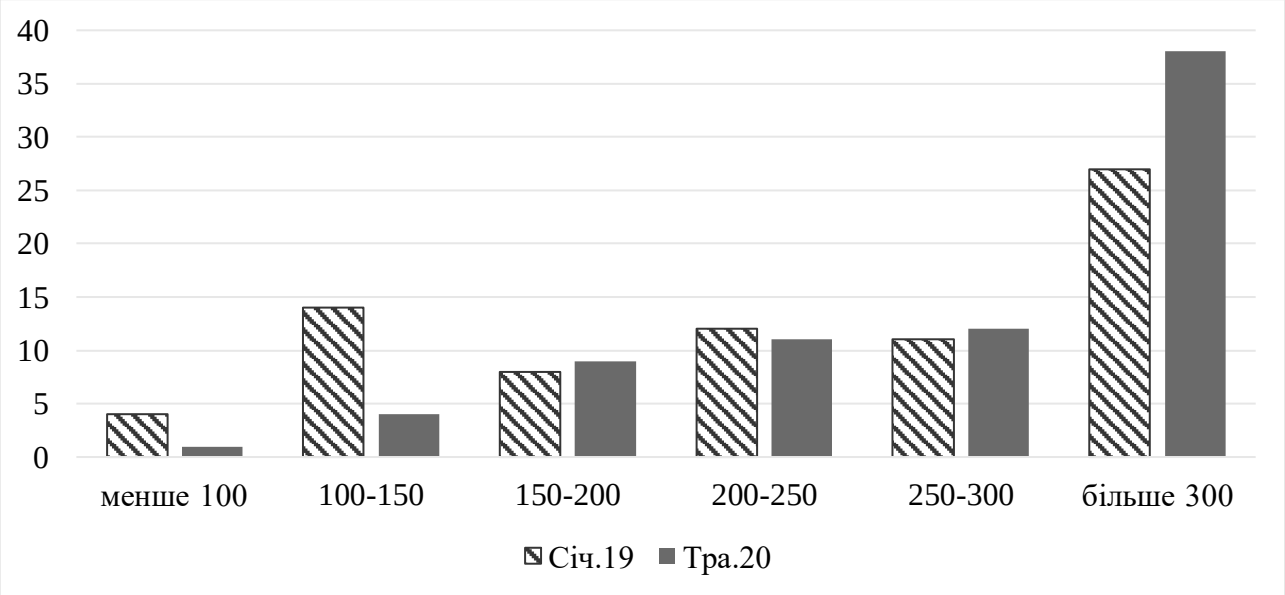

Рис. 2.7. Розподіл банків за рівнем виконання LCR.

Джерело: НБУ [5]

На рис. 2.8 зображена позитивна динаміка стану регулятивного капіталу, де Н2 - норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу, який має бути не менше 10 %, що чітко дотримано системноважливими банками України на період 2019-2021 рр.

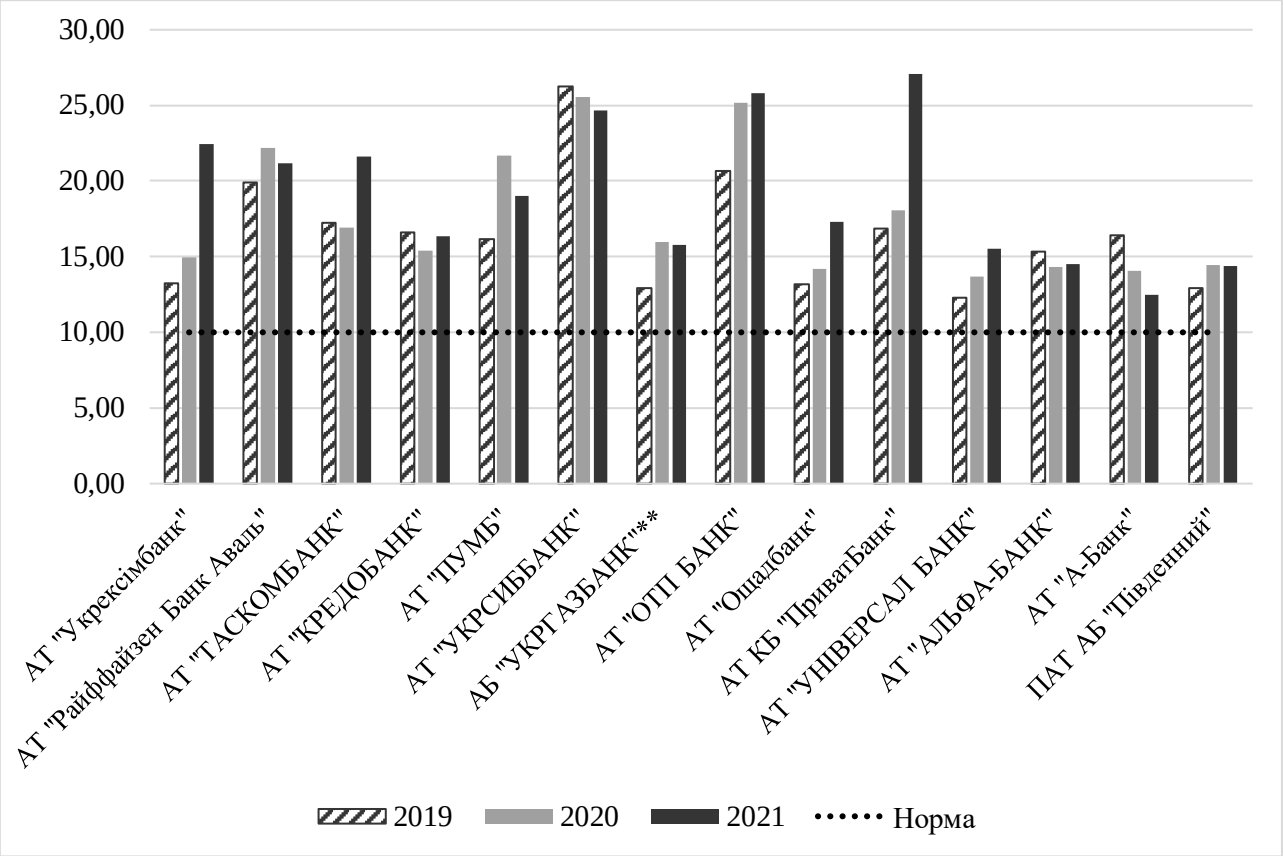

Рис. 2.8. Достатність капіталу системоутворюючих банків (Н2), %.

Джерело: НБУ [5]

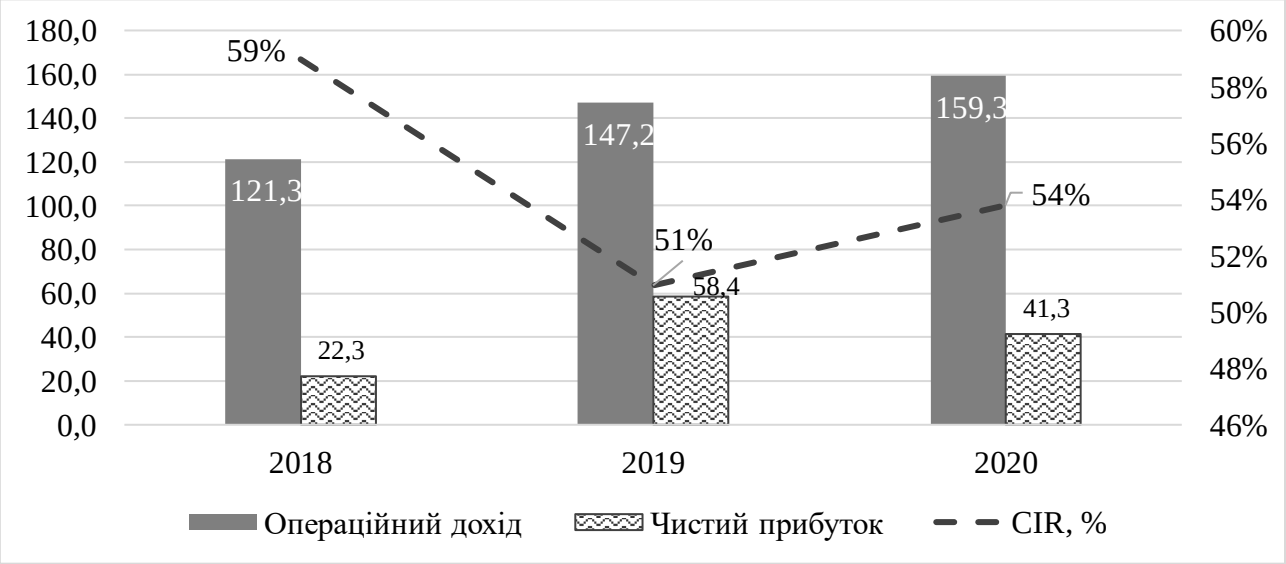

Рис. 2.9. Прибутковість банківського сектору України за 2018-2020 рр., млрд грн, %.

Джерело: НБУ [5]

На рис. 2.9 зображено операційні доходи, чистий прибуток та CIR (Cost/Income Ratio) – це показник, що відображає ефективність ведення

діяльності. Розраховується як відношення витрат (операційних витрат) банку за звітний період до операційного прибутку (операційних доходів) і виражається у відсотках. Якщо показник CIR перевищує 100%, то це означає, що банк веде збиткову діяльність. Прийнятним для банківської практики є значення показника CIR в межах до 50%. Можемо побачити, що даний показник на прийнятному рівні.

2.4. Регулювання банківської діяльності під час пандемії COVID-19

На відміну від України, в європейських країнах інструменти макропруденційної політики почали запроваджуватися раніше, і це дозволило їх використовувати в період пандемії. Дані буфери вже були створені заздалегідь, тому європейські банки змогли їх уже використовувати.

Нові пруденційні правила ЄС для банківського сектору забезпечують низку інструментів, що дозволяють національним органам влади боротися з ризиками для фінансової стабільності. Різні інструменти забезпечують різну ступінь національної гнучкості у їх застосуванні [39].

Розглянемо макропруденційні показники з макропруденційної бази даних Європейського центрального банку (ЄЦБ), що охоплює різні підкатегорії показників, які вважаються релевантними для макропруденційного аналізу. База даних фокусується на показниках, які можна використовувати для пояснення та прогнозування фінансової кризи. Вони включають показники, обрані для інструментів кількісного аналізу ризиків ESRB [50].

Використання інструментів капіталу у європейських країнах, зокрема, які звітуються ESRB, зображено на рис. 2.10: можемо побачити тенденцію до зростання країн, які використовують макропруденційні інструменти (зокрема на рисунку динаміка використання інструментів капіталу).

Отже, бачимо активне використання інструментів макропруденційного регулювання в європейських країнах, починаючи з 2013 року.

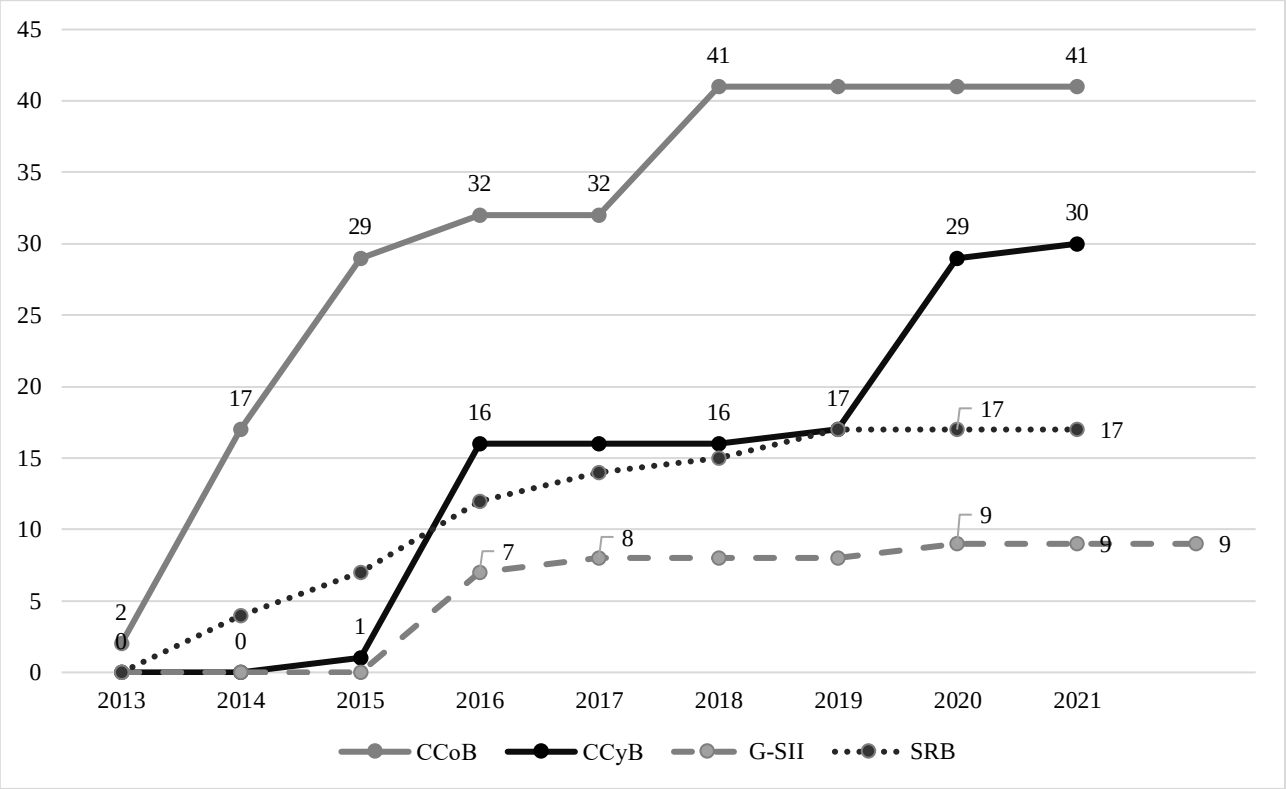

Рис. 2.10. Динаміка запровадження інструментів капіталу у європейських країнах, к-сть країн.

Джерело: складено автором на основі статистичних даних ESRB

Щодо актуальних даних, то європейські та національні органи влади вжили швидких макропруденційних заходів для подолання впливу пандемії коронавірусу (COVID-19) на фінансовий сектор. Кілька макропруденційних органів єврозони (включаючи центральні банки та банківські наглядові органи) зменшили вимоги до капіталу, включаючи контрциклічний буфер капіталу (ССуВ) та інші макропруденційні буфери. Ці заходи складають понад 20 мільярдів євро основного капіталу першого рівня, що зберігається банками єврозони, полегшують покриття кредитних збитків та підтримують кредитування економіки.

Ці макропруденційні дії доповнюють та посилюють заходи, оголошені Банківським наглядом ЄЦБ з 12 березня 2020 року.

Дії, вжиті макропруденційними органами влади в країнах єврозони з 11 березня 2020 року:

- Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ) - серед семи країн єврозони з позитивними ставками Франція, Ірландія та Литва знизили ССуВ до 0%, тоді як Бельгія, Німеччина та Словаччина скасували раніше оголошені ССуВ. Згодом Словаччина ще більше знизила свій ССуВ до 1%. Болгарія також скасувала раніше оголошене підвищення ССуВ. Як результат, вимоги до банків єврозони були зменшені не лише завдяки зменшенню ССуВ у країнах єврозони, але також і в Чехії, Данії, Гонконгу, Ісландії, Норвегії, Швеції та Великобританії.
- Буфер системного ризику (SRB) - Естонія та Фінляндія повністю знизили SRB до 0%, тоді як Нідерланди зменшили існуючі 3% SRB для трьох установ.
- Інші системно важливі установи (O-SII) - на додаток до скорочень в SRB, Фінляндія та Нідерланди також вирішили знизити буфер O-SII для одного банку. Для установ у Фінляндії це призводить до ефективного зменшення комбінованих структурних буферів (буфери SRB та O-SII) на 1% активів, зважених на ризик. Кіпр, Греція, Литва та Португалія оголосили, що відкладуть введення буферів O-SII на один рік для всіх або для деяких O-SII.
- Відкладаючи введення оголошених заходів та зупинення існуючих заходів: Нідерланди відклали введення надбавок до капіталу на внутрішні іпотечні позики відповідно до статті 458 Регламенту про вимоги до капіталу (Capital requirement regulation - CRR). Фінляндія вирішила не поновлювати мінімальну вагу ризику на основі іпотечних ризиків на основі внутрішніх рейтингів (IRB) відповідно до цієї ж статті після 1 січня 2021 року.

Макро- та мікропруденційні заходи на суму понад 140 мільярдів євро полегшують банкам використання капіталу для покриття збитків та підтримки кредитування (рис. 2.11).

На рис. 2.11 поданий CET1 (Common Equity Tier 1) - це складова капіталу першого рівня, який в основному є звичайним запасом банку чи іншої фінансової установи. Введений у 2014 році як запобіжний засіб захисту економіки від фінансової кризи. Означає, що всі банки повинні були досягти мінімально необхідного коефіцієнта CET1 до 4,5% до 2019 року.

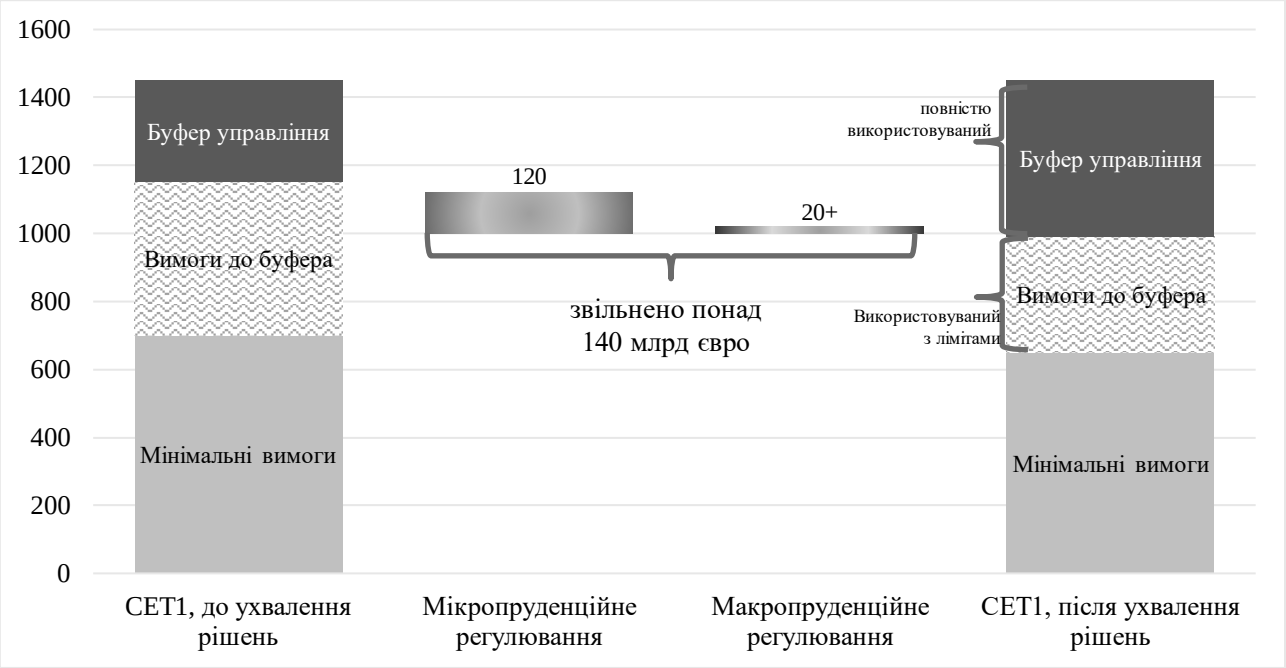

Рис. 2.11. CET1 та залишки макропруденційного капіталу в єврозоні, млрд євро.

Джерело: складено автором на основі даних ЄЦБ [42]

Розглянемо детальні заходи, вжиті для пом'якшення негативних наслідків пандемії у табл. 2.8 на прикладі контрциклічного буфера капіталу.

Таблиця 2.8

Контрциклічний буфер капіталу (ССуВ) задля пом'якшення негативних наслідків пандемії в зазначених європейських країнах

Країна	**Раніше оголошені ставки** (до 29 лютого 2020 року з датою впровадження)		**Реалізо-вано** (з 29 лютого 2020)	**Останні ставки, які оголошені ЄЦБ**		**Додаткова інформація**
Бельгія	0,5%	01/07/2020	0%	0%	01/04/2020	Скасоване рішення щодо оголошеного ССуВ
Німеччина	0,25%	01/07/2020	0%	0%	01/04/2020	Скасоване рішення щодо оголошеного ССуВ
Франція	0,5%	02/04/2020	0,25%	0%	02/04/2020	Скасоване рішення про оголошений ССуВ та випуск запровадженого ССуВ
Ірландія	1%	05/07/2019	1%	0%	01/04/2020	-
Литва	1%	30/06/2019	1%	0%	01/04/2020	-

Продовження табл. 2.8

Словаччина	2%	01/08/2020	1,5%	1%	01/08/2020	Скасоване рішення щодо оголошеного ССуВ та зменшене впровадження ССуВ

Джерело: складено автором на основі даних ЄЦБ [42]

Комбіновані вимоги до буферів станом на 7 квітня 2021 року в країнах, що підлягають банківському нагляду ЄЦБ зазначено в Додатку В: описуються заходи на основі капіталу, інші макропруденційні заходи на національному та індивідуальному рівнях банків, про які було повідомлено ЄЦБ та оголошено владою. Для кожного із заходів зазначається орган, що приймає рішення.

У таблиці 2.9 відображено країни, які використовують коефіцієнт LTV та DTI для обмеження надання іпотечних позик.

Таблиця 2.9

Європейські країни, які використовують коефіцієнти LTV та DTI для обмеження надання іпотечних позик

Інструмент	**Країни з розвиненою економікою**	**Країни, що розвиваються**
Коефіцієнт LTV	Фінляндія (2011), Норвегія (2011), Нідерланди (2011), Швеція (2011), Данія (2004)	Болгарія (2004), Латвія (2007), Угорщина (2011), Польща (2014), Румунія (2005), Сербія (2005), Хорватія (2007), Кіпр (2004), Чехія (2017), Естонія (2016), Литва (2012)
Коефіцієнт DTI	Нідерланди (2007), Норвегія (2017)	Угорщина (2015), Латвія (2007), Польща (2010), Румунія (2004), Сербія (2004), Словаччина (2018)

Джерело: складено автором на основі [46, 55]

Також доцільно оглянути динаміку показника LTD (Loan-to-deposit ratio) в деяких європейських країнах щоб проаналізувати ліквідність банківської системи (рис. 2.12). Даний коефіцієнт кредиту до депозиту (LTD) використовується для оцінки ліквідності банківської системи шляхом порівняння загальної суми позик з сукупними депозитами за той же період. LTD виражається у відсотках. Якщо коефіцієнт занадто високий, це означає, що банківська система країни може не мати достатньої ліквідності для покриття будь-яких непередбачених потреб. І навпаки, якщо коефіцієнт занадто низький, банківська система отримує не стільки, скільки могла би заробити. Даний

коефіцієнт використовують задля пом'якшення та запобігання невідповідності надмірної зрілості та ліквідності.

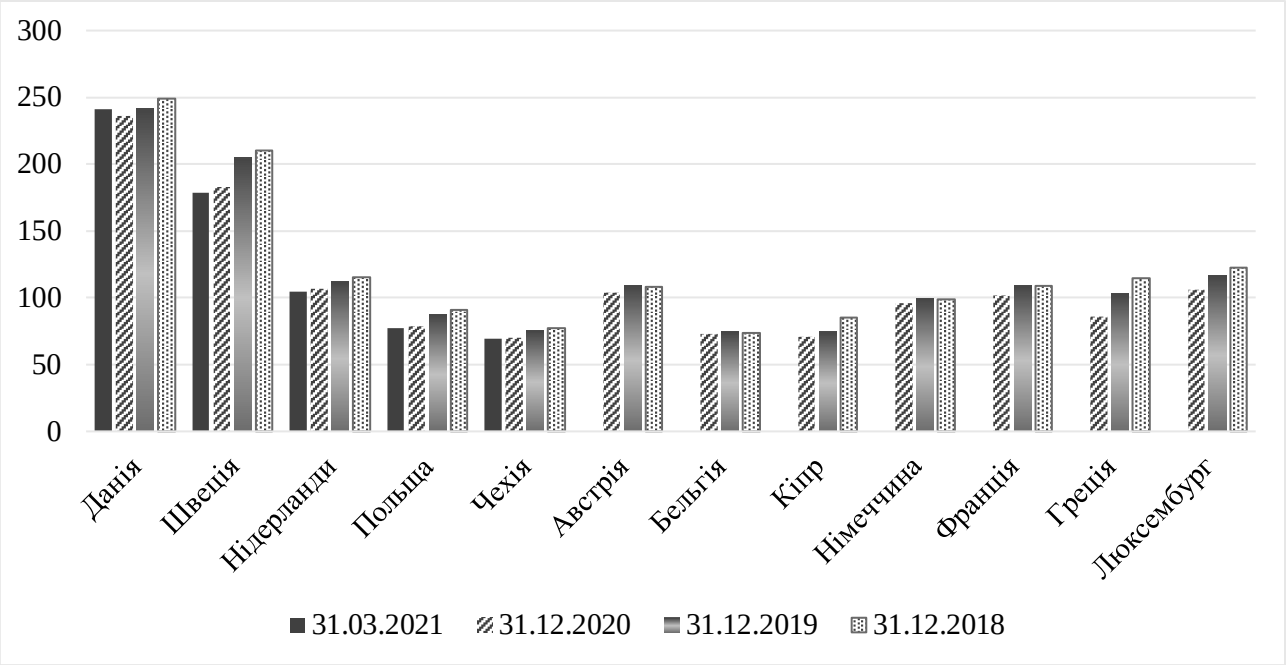

Рис. 2.12. Динаміка LTD (Loan-to-deposit ratio) в зазначених європейських країнах на 31.03.21, 31.12.12, 31.12.19 та 31.12.18, %.

Джерело: складено автором на основі статистичних даних ЄЦБ та [36]

У цьому розділі було розглянуто становлення більш вдосконаленого регулювання починаючи з Глобальної фінансової кризи: все більше країн прийняли вимоги Базеля III. Країни, що розвиваються, вийшли з Базеля I, і майже 40% прийняли деякі аспекти Базеля III. Важливим елементом посткризових реформ було запровадження вищих вимог до капіталу та ліквідності.

Був створений відповідний набір показників, на які можуть розраховувати при впровадженні банківського регулювання, застосовуючи інструменти, залежно від типу вразливості та бажаної цілі, особливо після Глобальної фінансової кризи. Не існує єдиного універсального підходу і того, які інструменти використовувати. Оскільки прояви системного ризику можуть залежати від особливостей країни, жоден конкретний набір інструментів не може бути легко визначений як "найкраща практика". Так само, оскільки ризики можуть швидко наростати, а вибір та впровадження нових інструментів вимагає часу, є можливість розглянути та впровадити цілий ряд інструментів попередньо.

Взаємозв’язок використання декількох інструментів може допомогти подолати недоліки будь-якого окремого інструменту, тим самим сприяючи ефективності та результативності реагування політики.

Було розглянуто запровадження регуляторних інструментів і показників фінансовові стійкості (FSIs), щоб в динаміці побачити вплив інструментів регулювання на FSIs на прикладі європейських країн. Також, був проведений аналіз стосовно стану регулювання за пандемії Covid-19 в країнах Європи.

РОЗДІЛ 3.
ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ В СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наслідком ефективного регулювання банківської діяльності є стабільна фінансова система. Тож, задля визначення ефективності регулювання можна проаналізувати показники фінансової стабільності.

Створимо модель ефективності регулювання банківської діяльності України методом розрахунку інтегрального показника фінансової стабільності за допомогою FSIs впродовж останніх трьох років 2019-2021 (табл. 3.1).

Оцінювати фінансову стабільність України впродовж 2019-2021 рр. будемо в три етапи. Для цього на першому етапі будемо аналізувати обрані показники, які теоретично чи емпірично корелюють з фінансовою стабільністю -це індикатори фінансової стабільності (FSIs), де кожен з них має граничні значення (LB_i – нижня межа оптимального значення FSI; UB_i – верхня межа).

Таблиця 3.1

Індикатори фінансової стабільності (FSIs) України на 1.01.2019, 1.01.2020, 1.01.2021

Коефіцієнти	**1.01.2019**	**1.01.2020**	**1.01.2021**	**Нормативи**	**Розрахунок**
К1 – Регулятивний капітал до активів, зважених на ризик	17,0	19,3	22,6	10% ≤ К1 ≤ 20% (12 % чи 15 % в ідеалі)	Загальний регулятивний капітал/ активи, зважені на ризик
К2 – Капітал першого рівня до активів, зважених на ризик	10,9	13,0	16,2	7% (не менше 6%)	Капітал першого рівня (Tier 1 capital) / активи, зважені на ризик
К3 – Непрацюючі кредити до загальної суми кредитів (NPLs)	53,5	51,0	42,4	К3 ≤ 6%	Проблемні кредити / непогашені кредити
К4 – Рентабельність активів (ROA)	4,2	4,5	2,7	К4 ≥ 5% (якщо> 20% - краще)	Чистий прибуток / загальні активи
К5 – Рентабельність капіталу (ROE)	33,3	30,7	20,2	15–20% - добре	Чистий дохід / загальний власний капітал

Продовження табл. 3.1

К6 – Процентна маржа до валового доходу	49,5	44,1	60,0	Чим більше - тим краще (якщо негативне значення - погано)	Чистий процентний дохід / валовий дохід
К7 – Непроцентні витрати до валового доходу	52,7	54,1	68,0	Нижче - краще (50% max)	Непроцентні витрати / валовий дохід
К8 – Ліквідні активи до загальних активів	70,3	72,7	70,5	120%≤ К8 ≤200%, К8 нижче 100% - немає достатньо ліквідних активів для покриття своїх короткострокових зобов'язань	Ліквідні активи / загальні активи
К9 – Ліквідні активи до короткострокових зобов'язань	92,6	92,5	88,9	К9 ≥ 100%. Чим вищий К9, тим вище запас міцності	Ліквідні активи / короткострокові зобов'язання
К10 – Чиста відкрита позиція в іноземній валюті до капіталу	48,8	39,0	32,4	Чим більший К10, тим більший ризик	(Активи в іноземній валюті-зобов'язання в іноземній валюті)/ загальний капітал або чистий капітал

Джерело: складено автором на основі даних МВФ [38]

Перейдемо на 2 етап, де відбувається бальна оцінка кожного показника фінансової стійкості в залежності від того, чи потрапляє FSI у проміжок оптимального значення, його бальна оцінка буде розраховуватись за однією з даних формул [3]:

$$R_i = 100 - 100 \times \left(1 - \frac{K_i}{\mathrm{LB}_i}\right) \quad \text{- нижче межі} \qquad (3.1)$$

$$R_i = 100 - 100 \times \left(1 - \frac{\mathrm{UB}_i}{K_i}\right) \quad \text{- вижче межі} \qquad (3.2)$$

$$R_i = 100 - 100 \times \left(1 - \frac{K_i}{\mathrm{UB}_i}\right) \quad \text{- значення входять в межі (починаючи з 0)} \qquad (3.3)$$

$$R_i = 100 + 100 \times \left(1 - \frac{|2 \times K_i - (\mathrm{LB}_i + \mathrm{UB}_i)|}{(\mathrm{UB}_i - \mathrm{LB}_i)}\right) \quad \text{- входить в межу (>0)} \qquad (3.4)$$

Як вже було зазначено вижче, $\mathrm{LB_i}$ – нижня межа оптимального значення FSI; $\mathrm{UB_i}$ – верхня межа, а R_i – індикатор порахованих балів.

Далі проводимо бальну оцінку показників фінансової стійкості України використовуючи наведені вище формули (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Бальна оцінка показників фінансової стійкості України

Показник	Кількість нарахованих балів (Ri)		
	1.01.2019	1.01.2020	1.01.2021
К1 – Регулятивний капітал до активів, зважених на ризик	161	114	89
К2 – Капітал першого рівня до активів, зважених на ризик	110	115	122
К3 – Непрацюючі кредити до загальної суми кредитів (NPLs)	11	12	14
К4 – Рентабельність активів (ROA)	85	90	53
К5 – Рентабельність капіталу (ROE)	60	65	91
К6 – Процентна маржа до валового доходу	49	44	60
К7 – Непроцентні витрати до валового доходу	95	92	73
К8 – Ліквідні активи до загальних активів	70	73	71
К9 – Ліквідні активи до короткострокових зобов'язань	93	93	89
К10 – Чиста відкрита позиція в іноземній валюті до капіталу	41	51	62

Джерело: розраховано автором самостійно

Перейдемо на 3 етап, де відбувається оцінювання фінансової стійкості країни та розраховується інтегральний показник ($I_{\text{фс.}}$).

$I_{\text{фс.}}$ обчислюється як сума балів, зважених на вагові коефіцієнти:

$$I_{\text{фс.}} = \sum R_i * L_i \tag{3.5}$$

де $R_1, R_2 \ldots R_n$ – показники нарахованих балів;

$L_1, L_2 \ldots L_n$ – вага цих показників;

n – кількість показників.

Щоб встановити ваги індикаторів фінансової стійкості скористаємося методом експертних оцінок, де вага кожного показника визначатиметься ступенем його впливу на фінансову стійкість.

Тому експерти оцінюють 10 індикаторів та ранжують їх (табл. 3.3), де: 10 – це FSI, що найбільше впливає на фінансову стійкість; а 1 – той, що впливає найменше всіх (ранги не будуть повторюватися). Стосовно нульової гіпотези, то

приймається: H_0 = «думки експертів погоджені», як протилежна: H_1 = «думки експертів значно розходяться».

Таблиця 3.3

Оцінки експертів стосовно впливу показників на загальну фінансову стабільність

Експерт	Оцінка експертів (від 1 до 10, бал не повторюється)										Сума
	К1	К2	К3	К4	К5	К6	К7	К8	К9	К10	
1	10	9	8	5	4	2	1	7	3	6	55
2	9	8	10	4	3	1	2	6	5	7	55
3	7	10	9	1	6	3	2	5	4	8	55
4	8	10	9	4	3	6	5	1	2	7	55
5	10	7	8	3	6	4	5	2	1	9	55
Сума рангів	44	44	44	17	22	16	15	21	15	37	275
Сумарний ранг	9	9	9	3	4	3	3	4	3	7	-

Джерело: розраховано автором самостійно

Щоб оцінити міру погодженості думок експертів застосовують коефіцієнт конкордації (W), що обчислюється за формулою 3.6.

$$W = \frac{S}{S_{max}} \tag{3.6}$$

де S – варіація відносно середнього рангу;

S_{max} – максимальне значення варіації.

А максимальне значення варіації розраховується так:

$$S_{max} = \frac{1}{12} * m^2(n^3 - n) \tag{3.7}$$

де m – число ранжируваних рядів (число експертів);

n – число об’єктів ранжування (кількість показників).

Коефіцієнт варіації відносно середнього рангу має формулу 3.8.

$$S = \sum_{j=1}^{n}(S_j - a)^2 \tag{3.8}$$

де a – показник середньої суми рангів.

Показник середньої суми рангів (a) обчислюється так:

$$a = \frac{1}{2} m*(n+1) \tag{3.9}$$

Тож, за нашими вихідними даними, $a = \frac{1}{2} * 5 * (10+1) = 27{,}5$.

Розрахунок квадратів відхилень подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Розрахунок квадратів відхилень

	К1	К2	К3	К4	К5	К6	К7	К8	К9	К10
Відхилення суми рангів від а (= сума рангів - а)	16,5	16,5	16,5	-10,5	-5,5	-11,5	-12,5	-6,5	-12,5	9,5
Квадрати відхилень	272,25	272,25	272,25	110,25	30,25	132,25	156,25	42,25	156,25	90,25

Джерело: розраховано автором самостійно

Далі оцінимо міру узгодженості думок експертів за допомогою коефіцієнту конкордації (W) (формула 3.6).

За формулою 3.7 S_{max}= $\frac{1}{12}$*5^2*(10^3-10)= 2062,5.

За формулою 3.8 коефіцієнт варіації S = суми квадратів відхилень з табл. 3.4 = 1534,5.

S та S_{max} розрахували, тепер можемо знайти коефіцієнт конкордації (W) за формулою 3.6.

$$W = \frac{S}{S_{max}} = \frac{1534,5}{2062,5} = 0,74.$$

Взагалі, W приймає значення [0; 1]. Чим більше W, тим вище ступінь узгодженості думок експертів. За попередніми розрахунками, коефіцієнт конкордації є 0,74, а тому цього буде досить щоб прийняти гіпотезу Н0 про погодженість думок експертів.

Наступним кроком буде розрахунок значення вагових коефіцієнтів для показників фінансової стійкості, які потрібні для розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості України. Вагові коефіцієнти (l_j) обчислюються за формулою 3.10.

$$l_j = \frac{S_j}{S_{\text{повн}}} \quad (3.10)$$

S_j– сума рангів для j-го показника; $S_{\text{повн}}$ – повна сума рангів.

Перейдемо до розрахунку вагового коефіцієнта, що зазначений в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Розрахунок вагового коефіцієнта l_j

Експерти	Показники										Сума
	К1	К2	К3	К4	К5	К6	К7	К8	К9	К10	
Ваговий коефіцієнт (l_j)	0,16	0,16	0,16	0,06	0,08	0,06	0,05	0,08	0,05	0,13	1,00

Джерело: розраховано автором самостійно

Наступним і останім є крок розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості на 1.01.2019, 1.01.2020, 1.01.2021 рр. Зважені бали = вага * нараховані бали (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості

Показник	Вага	01.01.2019		01.01.2020		01.01.2021	
		Нараховані бали	Зважені бали	Нараховані бали	Зважені бали	Нараховані бали	Зважені бали
К1	0,16	161	26	114	18	89	14
К2	0,16	110	18	115	18	122	19
К3	0,16	11	2	12	2	14	2
К4	0,06	85	5	90	6	53	3
К5	0,08	60	5	65	5	91	7
К6	0,06	49	3	44	3	60	4
К7	0,05	95	5	92	5	73	4
К8	0,08	70	6	73	6	71	6
К9	0,05	93	5	93	5	89	4
К10	0,13	41	5	51	7	62	8
Сума	1	776	**79**	749	**74**	723	**72**

Джерело: розраховано автором самостійно

Тож, інтегральний показник фінансової стійкості ($I_{фс.}$)є загальною сумою нарахованих для показників балів, зважених на вагові коефіцієнти. У 2019 році - 79 балів, у 2020 році - 74 бали, у 2021 році - 72 бали.

Значення інтегрального показника $I_{фс.}$ = 100 корелює з показниками банківської сфери, що співпадають з встановленими критичними межами граничних значень. Чим більше значення $I_{фс.}$ перевищує межу в 100 балів, тим більший ступінь стабільності банкіської системи. Так само навпаки - якщо показник значно менше 100 балів, це свідчить про високий рівень фінансвової

нестабільності. Впродовж 01.01.2019-01.01.2021 інтегральний показник становив 79-72%, що не є на занадто низькому рівні (рис. 3.1).

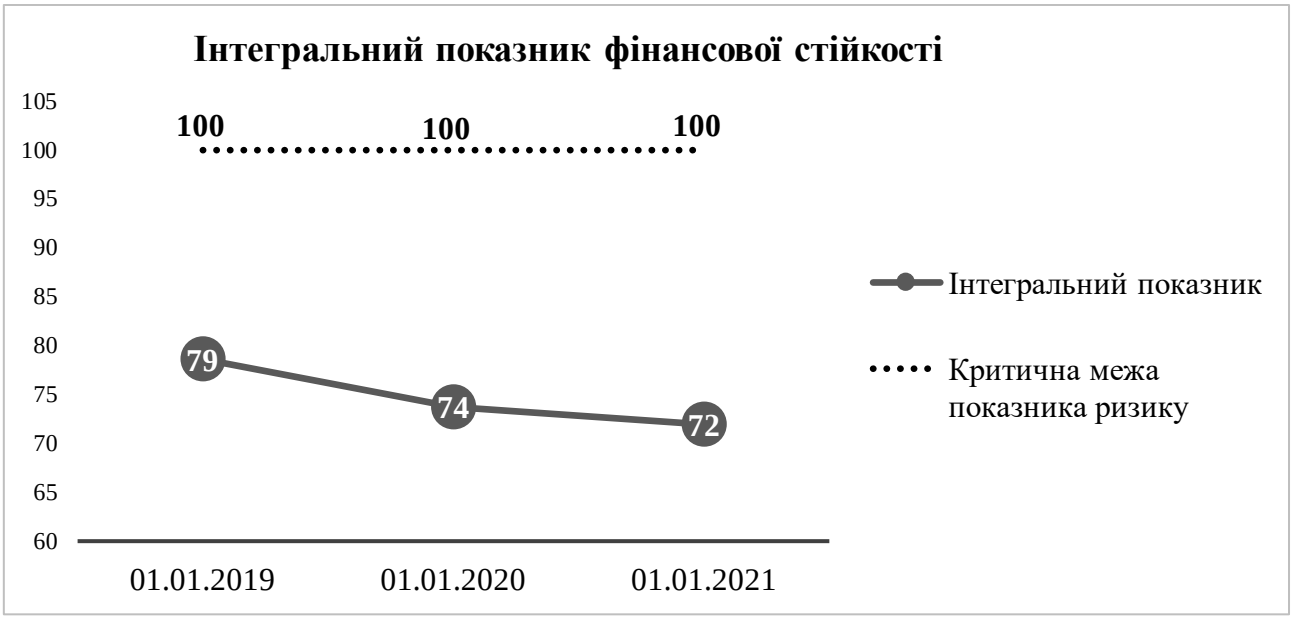

Рис. 3.1. Інтегральний показник фінансової стійкості України на 1.01.2019, 1.01.2020, 1.01.2021 рр., %

Джерело: складено автором самостійно

Отже, за результатами оцінки інтегрального показника можна зробити висновок, що з кожним роком спостерігається зменшення фінансової стійкості України, що в цілому корелює з подіями через пандемію Covid-19.

Тож, метою регулювання та нагляду за банками є сприяння безпечній, міцній та стабільній фінансовій системі, яка підтримує зростання та стабільність економіки країни. А для цього потрібно визначити основні рекомендації.

Рекомендації щодо банківського регулювання в Україні включають в себе такі дії:

- приведення банківської системи України до міжнародних стандартів;
- адаптація міжнародних стандартів, щоб вони краще відповідали конкретним обставинам. Оскільки фінансові системи поглиблюються та стають все більш складними, нормативно-правова та наглядова база має розвиватися до міжнародних стандартів. Оскільки фінансова система розвивається, національна нормативна база також повинна розвиватися, щоб подолати нові ризики та

перейняти переваги інших фінансових ринків. Аналогічно, еволюція фінансової системи має супроводжуватися посиленням наглядової спроможності;

- імплементація Базель ІІІ: як вже було показано на прикладі провідних європейських країн, там, де діє Базель ІІІ – наявні кращі показники фінансової стійкості банківської системи країни;
- введення в дію інших інструментів макропруденційної політики, таких як: буфер збереження (консервації) капіталу, буфер системного ризику та коефіцієнти DTI та LTV;
- зменшення обсягу непрацюючих кредитів у банківській системі (не більше 10% від загального обсягу кредитів, бо наразі 39,5%) задля покращення стійкості фінансового сектору;
- забезпечення більшої прозорості, розкриття інформації та моніторингу задля того, щоб банки не мали здатності обходити регулювання. Учасникам ринку було б корисно отримати більше інформації про типи інструментів, якими володіють банки, і про те, як вони відповідають вимогам. Хоча на перший погляд здається, що зараз банки мають більше власного капіталу та більш безпечні активи, ніж до Глобальної фінансової кризи, ці цифри можуть створювати хибне відчуття безпеки.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретичних та практичних засад регулювання банківської діяльності під час криз дозволило зробити наступні висновки:

1. Проаналізовано категорію «регулювання банківської діяльності» як з наукової точки зору за різними підходами авторів, так і з юридичної точки зору. Як наслідок, було сконструйоване власне визначення поняття: під категорією «регулювання банківської діяльності» слід розуміти процес формування і закріплення уповноваженими органами спеціальних правил та норм на основі діючих законів з метою їх ефективного застосування у діяльності банків задля підтримання фінансової стабільності банківської системи та уникнення кризових явищ.

2. Виявлено, що роль регулювання банківської діяльності вимагає його чіткої класифікації, тому було проведено аналіз за формами банківського регулювання: в законі України «Про банки та банківську діяльність» виділяють дві основні форми регулювання банківської діяльності в Україні – адміністративне та індикативне; проте існує ще поділ регулювання банківської діяльності за галузями - мікропруденційне та макропруденційне.

Основною ціллю банківського регулювання та нагляду є забезпечення стабільності фінансової системи в цілому.

3. Досліджено сутність та цілі макропруденційного регулювання як важливого елементу регулювання банківської системи. Макропруденційне регулювання базується на формуванні і запровадженні уповноваженими органами спеціальних правил та норм, а діє через макропруденційну політику, що включає в себе комплекс превентивних заходів (або заходів реагування, або пруденційних інструментів) задля уникнення кризових явищ та підтримання фінансової стабільності банківської системи. Макропруденційне регулювання є важливим елементом забезпечення фінансової стійкості у країні, адже макропруденційна політика має на меті як пом’якшити ризики, так і зробити фінансову систему більш стійкою до їх наслідків.

4. Здійснена класифікація інструментів макропруденційної політики в залежності від оперативних цілей макропруденційної політики. Для досягнення цих цілей може знадобитися широкий спектр інструментів, які у міжнародній практиці поділяються на інструменти капіталу, ліквідності та інші інструменти (секторальні або кредитні). Регулятори кожної країни можуть їх доповнювати та створювати нові, які будуть підходити їх національним особливостям у фінансовій сфері. До інструментів управління капіталом відносять: буфер системної важливості (G-SII), буфер консервації (або збереження) капіталу (CCoB), буфер системного ризику (SRB), коефіцієнт левериджу тощо. До інструментів управління ліквідності відносять коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) та коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR). До інструментів, що попереджають кредитні буми відносять: контрциклічний буфер капіталу (CCyB) та обмеження на: співвідношення кредиту та вартості застави (LTV), співвідношення обслуговування боргу до доходу позичальника (DSTI, DTI), співвідношення кредитів та депозитів банків (LTD), співвідношення кредиту та доходу позичальника (LTI), обсяги кредитування в іноземній валюті та інші.

5. Описано взаємозв'язок між мікропруденційною та макропруденційною політиками. Однією з цілей мікропруденційної політики є також фінансова стабільність. Завдяки зосередженню на ризиках та стійкості окремих установ, вона робить важливий внесок у забезпечення стійкості системи в цілому. Щоб досягти стійкості фінансової системи, зосередженість на окремих установах має бути доповнена загальносистемною перспективою. Тобто, мікропруденційний нагляд має бути доповнений макропруденційною політикою, спрямованою на підвищення стійкості системи в цілому. Проте, мікропруденційна політика вивчає реакцію окремого банку на екзогенні ризики і не включає ендогенний ризик і взаємозв'язок з рештою системи. Спільним є те, що цілі двох політик тісно пов'язані між собою і що їхні інструменти в значній мірі збігаються, та існує потенціал або напруженості в політиці щодо того, який орган має діяти або який інструмент слід використовувати. Як мікропруденційна,

так і макропруденційна політики будуть заохочувати нарощування буферів капіталу та ліквідності на зростаючій фазі економічного циклу.

6. Охарактеризовано міжнародні стандарти регулювання банківської діяльності, особливо Базель III – це пакет регулятивних вимог, що спрямований на підвищення якості та кількості капіталу та який є основним установником глобальних стандартів для пруденційного регулювання банків. Було наведено короткий виклад деяких ключових характеристик Базель III в порівнянні з попередніми Базель I/II. Якраз в Базель III додаються ще два нових стандарти ліквідності — коефіцієнт покриття ліквідності та коефіцієнт чистого стабільного фінансування; збільшується коефіцієнт звичайного власного капіталу з 2% до 4,5% активів, зважених на ризик; запроваджується контрциклічний буфер у розмірі 0–2,5% звичайного власного капіталу; введення буфера збереження капіталу у розмірі 2,5-4,5%; виключення капіталу третього рівня.

7. Досліджено стан регулювання банківської діяльності під час Глобальної фінансової кризи та пандемії COVID-19 в країнах Центральної та Східної Європи. В період Глобальної фінансової кризи стосовно регулювання банківської діяльності в країнах Європи діяв Базель II (в деяких ще Базель I), який включав в себе мінімальні вимоги до капіталу (капітал до активів не має бути нижче 8%, а капітал 2 рівня не має бути більшим за капітал 1 рівня на 100%), а також вимоги щодо банківського нагляду та вимоги щодо ринкової дисципліни. Проте, як виявилось, дане регулювання було неякісним та недостатнім, і, як наслідок, відбулось реформування регулювання банківської діяльності і був створений Базель III.

Було розглянуто запровадження регуляторних інструментів (макропруденційні інструменти трьох основних груп: капіталу, ліквідності та інструменти, пов’язані з кредитуванням) і показників фінансової стійкості (FSIs), щоб в динаміці побачити вплив інструментів регулювання на FSIs на прикладі європейських країн, як: Словаччини, Чехії, Польщі, України, Румунії та Молдови. Показники фінансовові стійкості обрані відповідно задля аналізу впливу інструментів на фінансову стабільність кожної з обраних європейських

країн: ССуВ, LCR та LTV. В деяких випадках дійшли висновку, що саме запровадження даних інструментів призводить до покращення показників фінансової стійкості.

Країни Східної Європи більш схильні до різких змін в динаміці показників фінансової стійкості. Можливо, це може бути пояснене тим, що в країнах Східної Європи запровадження інструментів банківського регулювання, які зазначені в Базелі ІІІ, відбулись пізніше, або взагалі не відбулись (з обраних країн винятком є Румунія, яка є членом ЄС з 2007 року, що пояснює ситуацію), порівнюючи з країнами Центральної Європи.

Перша системна криза вразила Україну в 2009 році, потім країна зазнала нетривалого відновлення, але знову потрапила у фінансову кризу на тлі внутрішньополітичної кризи та зовнішніх загроз безпеці у 2014 р. Кризу через пандемію COVID-19 Україна зустріла без буферів, адже їх не було створено заздалегідь. Одним із важливих кроків розвитку макропруденційної політики було встановлення коефіцієнтів покриття ліквідності (LCR) та чистого стабільного фінансування (NSFR) з 2019 р. А запровадження нових макропруденційних інструментів було заплановано на 2020 рік, проте через пандемію COVID-19, їх було відтерміновано: буфер системного ризику (SRB), буфер консервації капіталу (ССВ) та коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR).

Щодо європейських країн, то інструменти макропруденційної політики почали запроваджуватися раніше, і це дозволило їх використовувати в період пандемії (наприклад, інструменти капіталу почали активно запроважуватися з 2013 року). Європейські та національні органи влади вжили швидких заходів для подолання впливу пандемії COVID-19 на фінансовий сектор. Кілька макропруденційних органів єврозони зменшили вимоги до капіталу.

8. Створена модель ефективності регулювання банківської діяльності України методом розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості за допомогою FSIs впродовж останніх трьох років 2019-2021. За результатами оцінки інтегрального показника видно, що стан фінансової стійкості України не

дуже задовільний (є меншою за граничне значення інтегрального показника в розмірі 100 балів: на 1.01.2019 р.- 79 балів, на 1.01.2020 р. - 74 бали, на 1.01.2021 р. - 72 бали), а також прослідковується, що з кожним роком спостерігається зменшення фінансової стійкості України, що в цілому корелює з подіями через пандемію Covid-19.

9. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення регулювання банківської діяльності в Україні, що включають: приведення і адаптація банківської системи України до міжнародних стандартів, імплементація Базель III; введення в дію інших інструментів макропруденційної політики, таких як: буфер збереження капіталу, буфер системного ризику та коефіцієнти DTI та LTV; зменшення обсягу непрацюючих кредитів (NPLs); забезпечення прозорості, розкриття інформації та моніторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Версаль Н.І. Фінансові шоки в банківській системі України: теорія, практика та шляхи адаптації: монографія. К.: ФОП Ямчинський О.В., 2019. 470 с.

2. Версаль Н.І., Прилепа А.В. LTV як макропруденційний інструмент гальмування бумів у кредитуванні домогомподарств. *Проблеми системного підходу в економіці*. Випуск 1(87). Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 54-62. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_87_2022_ukr/10.pdf.

3. Волкова В.В. Практичне застосування моделі оцінки ризику кредитного портфелю банку / В. В. Волкова, Н. І. Волкова // Финансы, учет, банки, 2014. Вып. 1. С. 70-78. URL: https://jfub.donnu.edu.ua/article/view/1004.

4. Гайдай Т.В. Макроекономічна фінансова нестабільність у вимірах психологічно-поведінкового аналізу // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. К.: ДВНЗ Університет банківської справи, 2016. С. 126-133.

5. Дані наглядової статистики. Економічні нормативи: *Національний Банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2.

6. Запровадження обов’язкового нормативу довгострокової ліквідності для банків NSFR з 1 квітня 2021 року: Національний Банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-normativ-dovgostrokovoyi-likvidnosti-dlya-bankiv-nsfr-staye-obovyazkovim-z-1-kvitnya-2021-roku.

7. Камінський А.Б. Ризик-менеджмент: проблематика розвитку / А. Б. Камінський // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки, 2017. Т. 2, вип. 1. С. 52-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAe_2017_2_1_11.

8. Коваленко В.В. Банківський нагляд: Навчальний посібник. Суми: УАБС НБУ, 2007. 262 с.

9. Любунь О.С. Національний Банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О.С. Любунь, В.С.

Любунь, І.В. Іванець. К.: Центр навч. літ-ри, Ун-т екон. та права КРОК, 2004. 351 с.

10. Макаренко М., Смолова Я. Аналіз інструментальної забезпеченості макропруденційної політики в Україні. *Збірник наукових праць "Економічний аналіз"*. 2020. Том 30. № 1. Частина 2.

11. Міщенко В.І. Банківський нагляд: навч. посіб. / В.І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О.Г. Коренєва. К.: Знання, 2004. 406 с.

12. Оновлення переліку системно важливих банків: Національний Банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Decision_09032022_120_rsh.

13. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації. К.: Юрінком Інтер, 2003. 240 с.

14. Прилепа А.В. Антикризове управління в банку. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*: матеріали VIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 18-19 листопада 2021). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. С. 137-139.

15. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 2001 р., № 5-6. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №5-6. Ст. 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text.

16. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679 – XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29, ст.238. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text.

17. Про фінансову стабільність: Звіт НБУ, 2020. URL: file:///D:/Documents/Downloads/FSR_pr_2020-H1.pdf.

18. Ставицький А.В. Умови стабільності банківської системи України на сучасному етапі. *Фінанси України*. №1(230), 2015. С. 47-58.

19. Стратегія макропруденційної політики від НБУ, 2020 грудень. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-makroprudentsiynoyi-politiki-natsionalnogo-banku-ukrayini. (Дата звернення: 8.04.2022).

20. Тогаев С.С., Амиров Э.Д. Основные рекомендации внедрения международных стандартов Базель III в мире. World Science № 3(7), Vol.3, 2016. С. 56-61. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/326573934.pdf.

21. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. 283 с.

22. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: монографія / О. Хаб'юк.Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. 260 с.

23. Acharya V., Borchert L., Jager M., Steffen S. Euro area bank bailout policies after the global financial crisis sowed seeds of the next crisis, 2020. URL: https://voxeu.org/article/euro-area-bank-bailout-policies-after-global-financial-crisis-sowed-seeds-next-crisis.

24. Admati, A. The Missed Opportunity and Challenge of Capital Regulation. National Institute Economic Review. 2016. P. 18. URL: https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/working-papers/missed-opportunity-challenge-pf-capital-regulation.

25. Allen F., Gale D. Understanding Financial Crises, Clarendon Lectures in Finance. *Oxford: Oxford University Press*, 2009. P. 28.

26. Anginer D., Demirgüç-Kunt A., Mare D.S. Bank Capital, Institutional Environment and Systemic Stability. *Journal of Financial Stability*, 2018. P. 106.

27. Bank Regulation and Supervision a Decade after the Global Financial Crisis. Global Financial Development Report 2019/2020. Washington, DC: World Bank, 2019.URL: https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr.

28. Capital conservation buffer. *The European Systemic Risk Board (ESRB).* URL: https://www.esrb.europa.eu/national_policy/capital/html/index.en.html.

29. Capital Requirements - CRD IV/CRR - Frequently Asked Questions (MEMO/13/690). European Commission. Brussels, 2013. URL: https://service.betterregulation.com/document/248414.

30. Caprio G., Demirgüç-Kunt A., Kane E.J. The 2007 Meltdown in Structured Securitization: Searching for Lessons, not Scapegoats. *World Bank Researcher Observer*, 2010. P. 55.

31. Čihák M., Demirgüç-Kunt A., Soledad Martínez Pería M., Mohseni-Cheraghlou A. Bank Regulation and Supervision around the World. A Crisis Update. Policy Research Working Paper 6286. *The World Bank*, 2012. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/279091468168248726/pdf/wps6286.pdf.

32. Clark A., Large A. Macroprudential Policy: Addressing the Things We Don't Know. *Occasional Paper*. №83. Group of Thirty, Washington, DC, 2011. URL: https://group30.org/images/uploads/publications/G30_MacroprudentialPolicyAddressing.pdf.

33. Countercyclical capital buffer. *The European Systemic Risk Board (ESRB)*. URL: https://www.esrb.europa.eu/national_policy/ccb/html/index.en.html.

34. Elements of Effective Macroprudential Policies. IMF/FSB/BIS. *Lessons from International Experience*, 2016. URL: http://www.asbasupervision.com/en/bibl/supervisory-powers-and-functions/supervisory-approach/1412-elements-of-effective-macroprudential-policies-1/file.

35. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future. *Group of Thirty*. Washington, 2010. URL: https://group30.org/images/uploads/publications/G30_EnhancingFinancialStabilityResilience.pdf.

36. ESRB risk dashboard. *The European Systemic Risk Board (ESRB).* Issue №35, 2021. URL: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/dashboard/esrb.risk_dashboard210406~8f2090e35d.en.pdf?9c4e43ab79a1581de7db104d9904bddb.

37. Fang, X., Jutrsa D., Martinez Peria M., Presbitero A., Ratnovski L., Vardy F. The Effects of Higher Bank Capital Requirements on Credit in Peru. IMF Working Paper WP/18/222. Washington, DC, 2018. P. 34.

38. Financial Soundness Indicators (FSIs). IMF Database. URL: https://data.imf.org/?sk=51B096FA-2CD2-40C2-8D09-0699CC1764DA&sId=1411569045760. (дата звернення: 25.04.2022).

39. Flagship Report on Macro-prudential Policy in the Banking Sector. *Report*. The European Systemic Risk Board (ESRB), 2014. URL: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/reports/140303_flagship_report.pdf?ea46e7d51fe0f908fa002df8b6c2382d.

40. Gerhardt M., Vander V. Bank Bailouts in Europe and Bank Performance. *Finance Research Letters*, 2017. P. 74–80.

41. IMF Macroprudential database. URL: https://www.elibrary-areaer.imf.org/Macroprudential/Pages/ChapterQuery.aspx (дата звернення: 22.04.2022).

42. Macroprudential measures taken by national authorities since the outbreak of the coronavirus pandemic. *European Central Bank*, 2021. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/financial-stability/macroprudential-measures/html/index.en.html.

43. Osiński J., Seal K., Hoogduin L. Macroprudential and Microprudential Policies: Toward Cohabitation. International Monetary Fund. IMF Staff discussion note. SDN 13/05, 2013. P. 28. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/journals/006/2013/005/006.2013.issue-005-en.xml

44. Other measures (LTV, DTI, DSTI). *The European Systemic Risk Board (ESRB)*. URL: https://www.esrb.europa.eu/national_policy/other/html/index.en.html.

45. Prylepa A. LTV as a macroprudential tool of deceleration credit booms. *Student Scientific Conference 2022 ("SSC")*: international student conference (Banská Bystrica, 7th April). Vol. 28. Matej Bel University in Banská Bystrica, 2022. URL: https://www.ef.umb.sk/index.asp?uid=376.

46. Rooplall V. Financial Stability and Macroprudential Policy. Economics at the University of South Africa, 2016. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/79171134.pdf.

47. Schenk C. The global financial crisis and banking regulation: Another turn of the wheel. *Journal of Modern European History*. University of Oxford, UK. 2021. P. 6. URL: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1611894420974252.

48. Shevchenko V. Economic shocks of pandemic impact: the European case. *3 Seas Economic Journal*. Vol.1. Number 2, 2020. P. 53-60 (*Index Copernicus).*

49. Shevchenko V. Pandemic economic impact and international risks. Anti-crisis management: state, region, enterprise. Collective monograph. *Vitautus Magnus Uiversity*. Klaipeda, Lithuania. "Baltia publishing", 2020. P.77-88.

50. Statistical Data Warehouse. *European Central Bank.* URL: https://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9689335.

51. Stavytskyy A., Martynovych D. The Econometric Modelling of Ukrainian Macroeconomic Tendencies. *Economika*. Vol. 91 (1), 2012. P.79-92.

52. Systemic risk buffer. *The European Systemic Risk Board (ESRB)*. URL: https://www.esrb.europa.eu/national_policy/systemic/html/index.en.html.

53. Systemically important institutions. *The European Systemic Risk Board (ESRB).* URL: https://www.esrb.europa.eu/national_policy/systemically/html/index.en.html.

54. The Basel Framework. Basel Committee on Banking Supervision. *Bank for International settlements (BIS)*. URL: https://www.bis.org/basel_framework/index.htm?m=2697.

55. The macroprudential policy survey database. *IMF*. URL: https://www.elibrary-areaer.imf.org/Macroprudential/Pages/Home.aspx.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інструменти макропруденційної політики, їх сутність та призначення

Інструмент макропруденційної політики	Призначення інструменту
Інструменти капіталу	
Контрциклічний буфер капіталу (Countercyclical capital buffers, CCB (або ССуВ))	Цей буфер призначений для зниження проциклічності у фінансовій системі. Буфер складається від 0% до 2,5% зважених на ризик активів, але може бути встановлений вище, якщо це виправдано ризиком. Це підвищує стійкість і тим самим підтримує стійке надання кредитів економіці під час економічного спаду і може допомогти зменшити надмірне зростання кредитування [33].
Буфер системної важливості (The global systemically important institutions (G-SII) and other systemically important institutions (O-SIIs) buffer)	Це обов'язковий буфер капіталу для банків, які визнані такими, що мають глобальне системне значення (SIFI). Тобто створюються додаткові вимоги до капіталу (Tier 1 capital) таких інститутів. Ці буфери спрямовані на вирішення потенційних негативних наслідків, які ці установи можуть мати на міжнародну або внутрішню фінансову систему. Навантаження складатиме від 1% до 3,5% зважених на ризик активів [53].
Буфер системного ризику (The systemic risk buffer, SRB)	Призначений для запобігання та пом'якшення структурних системних ризиків, включаючи надмірний левередж. Це гнучкий інструмент, який може застосовуватися до всіх або до підгрупи банків, і на нього поширюються вимоги на рівні до 3%. Якщо в дії знаходяться одразу і буфер системного ризику, і буфер системної важливості, то дотримуватися потрібно більшого з них [52].
Буфер збереження (консервації) капіталу (capital conservation buffer, CCB (або ССоВ))	Це буфер капіталу у розмірі 2,5% від загальної суми банківських операцій, який повинен бути покритий додатковою сумою основного капіталу першого рівня (Tier 1 capital). Буфер відповідає мінімальним вимогам 4,5% до капіталу першого рівня. Його метою є збереження капіталу банку. Коли банк порушує буфер, застосовуються автоматичні запобіжні заходи для обмеження суми виплат дивідендів та премій, які він може здійснити [28]. Вважають мікропруденційним інструментом, який може використовуватись для макропруденційної мети.
Коефіцієнт левериджу (leverage ratio, LR)	LR розраховується як відношення капіталу першого рівня (Tier 1 capital) до суми всіх статей активів на позабалансовій основі. Метою LR є встановити обмеження на максимальну ступінь, до якої банк може використовувати власний капітал, щоб утримати ризик накопичення надмірної заборгованості у фінансовій системі. Мета коефіцієнта левериджу: обмежити нарощування левериджу в банківському секторі як спосіб запобігти подальшому зменшенню заборгованості від дестабілізації фінансової системи та ширшої економіки і, підтримати ризик на основі простих, прозорих заходів, що не ґрунтуються на оцінці ризику. LR обчислюється як міра капіталу поділена на міру впливу, виражається у відсотках: $LR = \frac{\text{показник капіталу}}{\text{показник впливу}} * 100\%$

Продовження Додатку А

	(LR = capital measure/exposure measure x 100 %), де: • показник капіталу - це загальний регулятивний капітал; • показник ризику для LR - це бухгалтерська вартість активів, включаючи балансові та невиробничі ризики за вирахуванням конкретних резервів або коригувань оцінки в бухгалтерському обліку. За Базелем III, мінімальне значення LR 3% [46].
Інструменти ліквідності	
Коефіцієнт покриття ліквідністю (liquidity coverage ratio, LCR)	Мета LCR - забезпечити, щоб банки мали достатній рівень високоякісних ліквідних активів (HQLA) для подолання короткострокової неефективності ліквідності у фінансовій системі, зокрема на міжбанківському ринку. Регламент Базель III вимагає від банків володіння належними HQLA або іншими активами, такими як казначейські облігації, які можна швидко перетворити в готівку, щоб покрити свої чисті потреби в готівці протягом 30-денного періоду в умовах кризових явищ. LCR розраховується як: $$LCR = \frac{\text{Запас високоякісних ліквідних активів}}{\text{Загальний чистий відтік грошових коштів}} *100\%$$ Де загальний чистий відтік грошових коштів протягом наступних 30 календарних днів. Іншими словами, якщо LCR встановлений на рівні 100 %, він вимагає, щоб банки мали достатньо HQLA для покриття своїх потреб у готівці протягом наступних 30 днів за кризових явищ [46]. Вважають мікропруденційним інструментом, який може використовуватись для макропруденційної мети.
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR)	NSFR призначений забезпечити, щоб банк утримував мінімально прийнятний обсяг стабільного фінансування щодо особливостей ліквідності його активів та інших зобов'язань протягом року. Формально NSFR визначається як відношення доступного стабільного фінансування банку (капіталу та зобов'язань) до необхідного стабільного фінансування (розраховане як зважена сума активів та позабалансових експозицій банку) протягом одного року. NSFR зменшує невідповідність між зобов'язаннями та активами. NSFR розраховується як: $NSFR = \frac{\text{наявне стабільне фінансування}}{\text{необхідне стабільне фінансування}} \geq 100\%$ (за рекомендаціями Базеля III) [46]. Вважається мікропруденційним інструментом, який може використовуватись для макропруденційної мети.
Інші інструменти	
Обмеження вартості позики (Встановлення граничного співвідношення розміру кредиту та вартості забезпечення (loan-to-value ratio, LTV))	LTV накладає обмеження на максимальний розмір кредиту в залежності від ціни забезпечення. Це оцінка ризику позики, яку фінансові установи та інші кредитори перевіряють перед затвердженням іпотечного кредиту. Кредитори оцінюють коефіцієнт LTV, щоб визначити рівень ризику, який вони беруть на себе під час оформлення іпотечного кредиту.

Продовження Додатку А

	Оскільки високий коефіцієнт LTV означає більший ризик для позикодавця, позики з високим LTV зазвичай отримують вищі процентні ставки. LTV ефективний у зменшенні системного ризику, пов'язаного з циклами буму та спаду на ринках нерухомості, щоб уникнути бульбашки та надмірне кредитування. За рекомендаціями, співвідношення позики до вартості застави не повинно перевищувати 80%.
Співвідношення обслуговування боргу до доходу позичальника (debt-service-to-income ratio, DSTI) та співвідношення кредиту до доходу (debt-to-income ratio, DTI)	Показники співвідношення заборгованості до доходу (DSTI) та кредиту до доходу (DTI) є одним із найпопулярніших інструментів політики, що впливає на кредитну динаміку та стійкість банківського сектору. Призначені для оцінки іпотечних позик та загальної ситуації на ринку іпотечного кредитування. Використовуються для того, щоб зменшити бум іпотечного кредитування нерухомості або стримувати зайве кредитне споживання (наприклад, позики на придбання автомобілів або позики за допомогою кредитних карток).
Підвищені зобов'язання розкрити інформацію для банків	Регулятором може бути висунута вимога в більшій мірі, частіше розкривати інформацію банківськими установами задля ширшої поінформованості їх діяльності, що допоможе виявити потенційні ризики, якісно їх оцінити та нівелювати.

Джерело: складено автором на основі [19, 33, 39, 44, 52, 53]

Додаток Б

Основні характеристики Базеля I та Базеля II

	Базель I	Базель II
Регулятивний капітал	Регулятивний капітал складається з капіталу першого рівня (Tier 1 capital) + капіталу другого рівня (Tier 2). Капітал першого рівня складається з розкритих резервів і некумулятивних безстрокових привілейованих акцій. Капітал 2 рівня складається з додаткових інструментів капіталу: нерозкритих резервів, резервів переоцінки, загальних резервів або резервів на збитки за кредитами, інструментів гібридного боргового капіталу та субординованого строкового боргу.	Регулятивний капітал складається з капіталу першого рівня + другого рівня + капіталу третього рівня. Капітал 1 і 2 рівня залишаються незмінними. Капітал рівня 3 додається, щоб допомогти банкам задовольнити необхідний мінімальний капітал для ринкових ризиків, і підлягає затвердженню національними регуляторами. Капітал третього рівня складається з короткострокового субординованого боргу (з терміном погашення не менше двох років).
Вимірювання кредитного ризику	Активи банків поділяються на чотири групи відповідно до їх ризику та зважуються відповідно до фіксованих ваг 0%, 20%, 50% і 100%. Активи без кредитного ризику, такі як готівка, зважуються на 0%, тоді як активи, такі як комерційні позики, зважуються 100%.	Регулятори та банки можуть вибрати одну з двох методологій для вимірювання кредитного ризику: 1. Стандартний підхід. Банківські активи об'єднані за категоріями та зважені відповідно до фіксованих ваг ризику. 2. Підхід на основі внутрішніх рейтингів. Вага ризику кредиту визначається внутрішніми моделями банків.
Коефіцієнт регулятивного капіталу	Розраховується як відношення вартості регулятивного капіталу до суми кредитних і ринкових активів, зважених на ризик (RWA): $\frac{\text{регулятивний капітал}}{\text{кредитні RWA} + \text{ринкові RWA}}$ Мінімальний необхідний регулятивний капітал встановлюється на рівні 8%, принаймні 4% у формі капіталу першого рівня та 2% у формі звичайного акціонерного капіталу.	Складається із значення відношення регулятивного капіталу до суми кредитних, ринкових та зважених на операційний ризик активів (RWA): $\frac{\text{регулятивний капітал}}{\text{кредитні} + \text{ринкові} + \text{операційні RWA}}$ Мінімальний необхідний регулятивний капітал залишається незмінним і становить 8%, принаймні 4% у формі капіталу першого рівня та 2% у формі звичайного акціонерного капіталу.

Джерело: складено автором на основі [27]

Додаток В

Комбіновані вимоги до буферів на 2021 рік в країнах, що підлягають банківському нагляду ЄЦБ

Країна	**ССоВ**	**ССуВ**	**Найбільший із:**			**Вимога до комбінова-ного буфера**
Регулятор, що приймає рішення			**G-SII буфер** для системно важливих інститутів	**O-SII буфер** для інших системно важливих інститутів	**SRB**	
Австрія	2,5%	0%		9 банків: 1%-2%	11 банків: 0,5%-2%	2,5%-4,5%
Finanzmarktaufsicht						
Бельгія	2,5%	0%		8 банків: 0,75%-1,5%		2,5%-4%
National Bank of Belgium						
Болгарія	2,5%	0,5%		8 банків: 0,5-1%	Всі банки: 3%	6%-7%
Bulgarian National Bank						
Хорватія	2,5%	0%		7 банків: 0,5-2%	Всі банки: 1,5%	4%-6%
Hrvatska narodna banka						
Кіпр	2,5%	0%		6 банків: 0,25%-1%		2,5%-3,5%
Central Bank of Cyprus						
Естонія	2.5%	0%		4 банки: 1%-2%		2,5%-4,5%
Eesti Pank						
Фінляндія	2.5%	0%		3 банки: 0,5%-2%		2,5%-4,5%
Finanssivalvonta/ Finansinspektionen						
Франція	2,5%	0%	4 банки: 1%-1,5%	6 банків: 0,25%-1,5%		2,5%-4%
Autorité de Contrôle Prudentiel et de Résolution						
Haut Conseil de Stabilité Financière						
Німеччина	2,5%	0%	1 банк: 1,5%	13 банків: 0,25%-2%		2,5%-4,5%
Bundesanstalt für Finanzdienstleistung saufsicht						
Греція	2,5%	0%		4 банки: 0,5%		2,5%-3%
Bank of Greece						
Ірландія	2,5%	0%		6 банків: 0,5%-1%		2,5%-3,5%
Central Bank of Ireland						

Продовження Додатку В

Італія Banca d'Italia	2,5%	0%	1 банк: 1%	4 банки: 0,19%-1%		2,5%-3,5%
Латвія Financial and Capital Market Commission	2.5%	0%		4 банки: 1,25%-2%		2,5%-4,5%
Литва Lietuvos bankas	2.5%	0%		3 банки: 0,5%-2%		2,5%-4,5%
Люксембург Commission de Surveillance du Secteur Financier	2.5%	0,5%		7 банків: 0,5%-1%		3%-4%
Мальта Bank Centrali ta' Malta	2,5%	0%		4 банки: 0,06%-2%		2,5%-4,5%
Нідерланди De Nederlandsche Bank	2,5%	0%	1 банк: 1%	5 банків: 1%-2,5%		2,5%-5%
Португалія Banco de Portugal	2,5%	0%		6 банків: 0,19%-0,75%		2,5%-3,25%
Словаччина Národná banka Slovenska	2,5%	1%		5 банків: 0,25%-1%	3 банки: 1%	3,5%-5,5%
Словенія Banka Slovenije	2,5%	0%		6 банків: 0,25%-1%		2,5%-3,5%
Іспанія Banco de España	2,5%	0%	1 банк: 1%	4 банки: 0,25%-1%		2,5%-3,5%

Джерело: складено автором на основі даних ЄЦБ [42]